

Toma Čelanski o svetom Franji: Kreiranje emocionalnoga sustava u franjevačkom redu kroz hagografiju

Ilovača, Helena

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:491429>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2020-11-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Helena Ilovača

**TOMA ČELANSKI O SVETOM FRANJI:
KREIRANJE EMOCIONALNOGA
SUSTAVA U FRANJEVAČKOM REDU
KROZ HAGIOGRAFIJU**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2017.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA POVIJEST

HELENA ILOVAČA

**TOMA ČELANSKI O SVETOM FRANJI:
KREIRANJE EMOCIONALNOGA
SUSTAVA U FRANJEVAČKOM REDU
KROZ HAGIOGRAFIJU**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Ivana Jukić

Sumentor: dr. sc. Marko Jerković

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. HAGIOGRAFIJA.....	3
2.1. HAGOGRAFIJA I NJENO ZNAČENJE ZA ZAJEDNICU.....	4
2.2. FRANJO ASIŠKI.....	7
2.3. RAZVOJ ZAJEDNICE.....	12
2.4. KONSTRUKCIJA SJEĆANJA NAKON PRVE GENERACIJE.....	17
2.5. TOMA ČELANSKI.....	18
2.6. OKOLNOSTI NASTANKA DVIJU HAGIOGRAFIJA (PRVI ŽIVOTOPIS SV. FRANJE, DRUGI ŽIVOTOPIS SV. FRANJE).....	20
3. EMOCIONALNI SUSTAV.....	22
3.1. EMOCIONALNI SVIJET U POZADINI DJELOVANJA I INSTITUCIONALIZACIJE FRANJEVAČKE ZAJEDNICE.....	24
3.1.1. EMOCIJE U KREACIJI FUNKCIJE FRANJEVAČKIH POGLAVARA.....	26
3.2. IZOKRENUTI SVIJET EMOCIONALNOGA DOŽIVLJAJA.....	29
3.2.1. SREĆA, RADOST I VESELJE.....	31
3.2.2. TUGA I ŽALOST.....	34
3.2.3. SRAM.....	35
3.3. STRAH – POZITIVNA ILI NEGATIVNA EMOCIJA.....	39
3.3.1. STRAH OD ZEMALJSKIH STVARI.....	40
3.3.2. STRAH BOŽJI.....	44
3.4. LJUBAV KAO POKRETAČ DJELOVANJA.....	47
4. ZAKLJUČAK.....	54
5. POPIS LITERATURE.....	57

1. UVOD

Ovaj diplomski rad bavit će se emocionalnim sustavom rane franjevačke zajednice kreiranim kroz dvije hagiografije svetoga Franje koje je napisao Toma Čelanski. Rad će pokazati kako je emocionalni sustav uspostavljen kroz Franjina dva životopisa utjecao na institucionalizaciju Reda, ali i na njegovo djelovanje.

Sveti Franjo bio je osnivač Reda manje braće te uzor i model franjevačkoga načina života. On je bio predvodnik prve franjevačke zajednice, a kasnije je ostao duhovni vođa sljedećih generacija spomenute zajednice. Nakon što se u kratkim crtama opiše život svetoga Franje i njegova karizma, rad će pokazati kako je oblikovana njegova slika u hagiografijama te čemu je ona služila. Prva franjevačka zajednica brzo je narasla, a za opstanak Reda u duhovnom smislu bilo je izuzetno važno stvoriti preciznu reprezentaciju Franjina života kako bi mogla ostati u sjećanju svih članova Reda. Uz to vežemo i problem hagiografije i njena značenja za određenu zajednicu. U ovom je primjeru izuzetno važan Toma Čelanski kao autor dviju hagiografija svetoga Franje. Ovaj će red staviti Čelanskoga u kontekst rane franjevačke zajednice te opisati okolnosti nastanka dviju hagiografija (*Vita prima*, *Vita secunda*) koje su izašle iz njegova pera. Temeljni istraživački problem ovoga rada bit će kreiranje slike emocionalnoga svijeta svetoga Franje i njen utjecaj na emocionalni sustav franjevačke zajednice, što je trebalo imalo izravne posljedice na institucionalizaciju i djelovanje Reda manje braće. Različite vrijednosti, stavovi i emocije prisutne u tekstovima franjevačke zajednice međusobno se prepliću i tako utječu na ostvarivanje određenoga ideala življenja. Emocije su pokretači djelovanja pa je iznimno važno ustanoviti kako su one prikazane u hagiografijama – jesu li pozitivne ili negativne i što su kao tako označene trebale osigurati kod članova Reda. Osim toga, probat će se prikazati kako je konstruiran emocionalni doživljaj određenih situacija ili bilo kojih drugih okidača emocionalnoga doživljaja i što nam to govori o emocionalnim normama određenoga vremena i društva, ali što je najvažnije, koja je bila svrha normiranja emocionalnoga doživljavanja i ponašanja unutar jedne zajednice?

Cilj ovoga diplomskoga rada jest pokazati da je Toma Čelanski oblikovao posve novi emocionalni sustav, viđen prije možda samo kod prvih kršćana, i to s namjerom da taj emocionalni sustav postane emocionalni sustav franjevačke zajednice koji će pomoći samoj institucionalizaciji Reda, ali najviše će koristiti aktivnom djelovanju franjevačke zajednice u svijetu.

Pisati o svetom Franji, franjevačkom redu, hagiografijama i Tomi Čelanskom zaista nije novost. Literatura je o toj problematici nepregledna. Prikazivanje života svetoga Franje

počinje s pisanjem hagiografija i legendi u 13. st. Već je tada Franjo Asiški pobuđivao pozornost mnogih. Danas svi ti tekstovi služe kao izvori za proučavanje franjevača. Možemo reći da je Paul Sabatier napravio pomak u proučavanju njegova života i hagiografija krajem 19. st. kada je prikazao Tomu Čelanskoga kao Franjinoga biografa koji je htio udovoljiti dominantnim strujama u Redu ili Crkvi. Iako je on prenglasio ulogu pape Grgura IX. ili ostalih značajnih ljudi prve zajednice ipak je pokrenuo novi način proučavanja te tematike poznatu kao „historiografija sumnje“¹. André Vauchez nedavno je objavio knjigu o svetom Franji svjestan toga koliko je već o njemu napisano, ali nije odustao od nauma jer je mislio da se o njemu još uvijek može napisati studija koja će obuhvatiti prethodno napisano, ali s modernim historiografskim pristupom koji će Franju i diskurs o Franji pogledati iz raznih perspektiva.² Osim toga, Franjina pojava nije izoliran fenomen redovničkoga života. Komparativni pristup u proučavanju redovništva generalno, a tako i same franjevačke zajednice nudi nam Gert Melville novom knjigom o redovničkom životu u srednjem vijeku.³ Takva će se tradicija spojiti s interdisciplinarnom tradicijom proučavanja povijesti emocija. Osim toga, tu je i nezaobilazna Barbara Rosenwein koja piše o emocionalnim zajednicama u srednjem vijeku te će njeni koncepti biti značajni za ovaj rad.⁴ Ovaj će rad, dakle, proučavati Franju i njegovu zajednicu te njegove hagiografije kroz koncepte koji se pojavljuju u povijesti emocija te proučavati utjecaj emocija na institucionalizaciju i djelovanje pa će tako pratiti tijek suvremenih historiografskih istraživanja.

Diplomski će se rad bazirati na analizi narativnih i normativnih izvora iz razdoblja rane franjevačke zajednice. Vijeće franjevačkih zajednica Hrvatske i Bosne i Hercegovine je 2012. godine objavilo *Franjevačke izvore*, prijevod izvornika *Fontes franciscani & fonti Francescane*, koji sadrže većinom najranije franjevačke izvore, sada dostupne i širem krugu čitateljstva. Za potrebe ovoga rada, prvenstveno će se koristiti dva narativna izvora, čiji je autor Toma Čelanski: *Prvi životopis sv. Franje* i *Drugi životopis sv. Franje*. Osim njih, koristit će se i neki normativni koje možemo pronaći u ovom zborniku: *Nepotvrđeno pravilo* i *Potvrđeno pravilo*. Uz navedene, koristit će se i *Opomene*, kao tekst duhovnoga sadržaja i

¹ André VAUCHEZ, *Francis of Assisi: The Life and Afterlife of a Medieval Saint*, New Haven, London, 2012., 148.

² Vidi: „Preface“, u: VAUCHEZ, *Francis of Assisi*.

³ Vidi više: Gert MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism: its History and Forms of Life*, Collegeville, Minnesota, 2016.

⁴ Vidi više: Barbara ROSENWEIN, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, Ithaca, London, 2006.; usp. i: Michael LEWIS i dr., *Handbook of Emotions*, New York, London, 2008.

svojevrсна dopuna normativnim izvorima.⁵ U hagiografijama će se analizirati slika emocionalnoga svijeta Franje i njegove zajednice, a zatim će se usporediti s navedenim normativnim izvorima pripisanima Franji kako bi se vidjelo poklapaju li se narativne ideje emocionalnoga iskustva s normativnim zahtjevima emocionalnoga doživljavanja. Slika emocionalnoga sustava rane franjevačke zajednice, iščitana iz tekstova koje uz nju vežemo, povezat će se s institucionalnim procesima u Redu te s raznim segmentima aktivnoga djelovanja Reda manje braće. Tako bi se trebao pokazati utjecaj emocionalnoga sustava kreiranoga kroz hagiografije na samu institucionalizaciju i djelovanje franjevačke zajednice.

2. HAGIOGRAFIJA

Srednji je vijek jasno razlikovao dva načina pisanja o važnim osobama. Autori su pisali povijesti o važnim osobama, ali hagiografije su pisane samo o svecima ili o ljudima koje se smatralo svetima. Sveti je Franjo spomenut i u povijestima i hagiografijama. Toma Arhidakon pisao je o Franjinu propovijedanju u Bologni⁶, što spada u povijesni žanr. No, glavni su izvori znanja o Franji ipak legende i popisi čudesa što je logično jer su ga još za života ljudi vidjeli kao sveca, a ti su tekstovi spadali pod hagiografije. Hagiografije ili životopisi svetaca pisali bi se o osobama koje su bile sveci te bi one opisivale njihove vrline i čudesa koja bi se po njima ostvarila. One bi bile pisane na latinskom jeziku, a onda bi se čitale u dane kad se slavio taj svetac ili za vrijeme službe Božje. Hagiografiju ne možemo smatrati ni biografijom jer njezin cilj nije samo opisati život neke osobe, nego prikazati tu osobu kao model savršenoga kršćanskoga življenja koji bi trebao potaknuti ljude koji je čitaju na imitaciju.⁷ Ljudi koji su čitali legende nisu bili samo pripadnici zajednice koja se poziva na toga sveca ili ga drži za osnivača. Pojedinci koji su htjeli voditi sveti život, uzimali bi legende kako bi u njima pronašli model duhovnosti. Te idealizacije svetaca počinju nalaziti svoju primjenu u obrazovanju, stvaranju karijera pa čak i u politici koja je religiozno orijentirana. Papinska je

⁵ Važno je napomenuti da 13. st. obiluje hagiografijama i legendama o svetom Franji, a one dolaze iz pera raznih autora. Za potrebe ovoga rada, odabrane su dvije hagiografije Tome Čelanskoga jer je on bio najutjecajniji od autora Franjinih životopisa, a neki ga smatraju i službenim povjesničarom franjevačkoga reda. Nedavno je Jacques Dalarun ponovno otkrio još jednu hagiografiju o svetom Franji, autora Tome Čelanskoga (*Vita brevior*) koja je izazvala val oduševljenja kod istraživača rane franjevačke zajednice. O tome vidi više: Sean L. FIELD, „New Light on the 1230s: History, Hagiography, and Thomas of Celano's *The Life of Our Blessed Father Francis*“, *Franciscan Studies*, 74, 2016., 239-247. Ovaj rad neće uključivati tu legendu niti ostale iz 13. st. jer bi to premašivalo opseg diplomskoga rada, ali otvara mogućnost za neke druge radove i istraživanja.

⁶ Toma ARHIDAKON, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, Split, 2003., 153-155.

⁷ VAUCHEZ, *Francis of Assisi*, 186.

politika koja se bavila kanonizacijom od 13. st. inzistirala na tome da se svetost očituje za života, a ne da se temelji na čudesima koja se događaju nakon smrti sveca po njegovom zagovoru. Sve je to dovelo do toga da hagiografiji možemo dodati i obilježje pedagoškoga teksta.⁸ Takvi su zahtjevi papinske politike jasno prikazani i u *Prvom životopisu sv. Franje*. Kad je počeo proces njegove kanonizacije kardinali su se složili: „Izvanredno svet život najsvetijega, što smo ga svojim očima gledali i rukama doticali, ne treba potvrde i čudesa, jer to dokazuje očevidna istina.“⁹ Time se dakle i u prvoj njegovoj hagiografiji naglašava da je on svet prvenstveno zbog svoga života i da je to život koji treba slijediti ako netko želi biti svetim. Njihova je posebnost u tome da one ne prikazuju povijesnu istinu, one ne opisuju ono što je manje realno, nego što je iznad realnoga.¹⁰

2.1. HAGIOGRAFIJA I NJENO ZNAČENJE ZA ZAJEDNICU

Laici, krajem 12. i kroz 13. st., više nego ikada dotad, tragaju za načinom koji bi im omogućio da svoj život uredi prema evanđeoskim principima.¹¹ Red manje braće slijedio je način života svoga osnivača, Franje Asiškoga. Scenarij za življenje po Franjinom uzoru pronašli su u hagiografiji. Hagiografije su naknadne idealizacije svetačkoga života koje su mogle poslužiti kao životne strategije za onoga koji je htio postati svecem ili samo slijediti takav životni uzor.¹² Sveti je Franjo svojim životom bio uzor prvoj generaciji svojih sljedbenika, no on nije mogao živjeti zauvijek. On je postavio središnje ideale svoje zajednice. No, religiozni je život uvijek bio povezan s pisanim smjernicama za život koje su bile prilagođena temeljnim idealima i organizacijskoj strukturi. Pisani je tekst imao izrazito mjesto u bilo kojoj zajednici jer on nije mogao doživjeti prirodnu smrt. On je odolijevao izazovu vremena i zato je bio ključno mjesto institucionalne stabilnosti redovničke zajednice te je omogućio da se tradicije nastale na počecima osnivanja sačuvaju i prenesu do današnjih dana.¹³ Može se zaključiti da

⁸ Gábor KLANICZAY, „Legends as Life Strategies for Aspirant Saints in the Later Middle Ages“, *Journal of Folklore Research*, 26, 1989., 163.

⁹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, u: Pero VREBAC i dr. (ur.), *Franjevački izvori*, Sarajevo, Zagreb, 2012., 317.

¹⁰ VAUCHEZ, *Francis of Assisi*, 187.

¹¹ U 12. st. monastička duhovnost na vrhuncu je svoga dotadašnjega razvoja, traju Križarski ratovi, a sloj laika traži načine kako izraziti svoju pobožnost. Sve više ljudi želi postati „Kristovim siromasima“. Laici također žele naučavati Kristov život te koračati putem znanim kao *vita apostolica*. Njima više nije dovoljno da budu siromašni poput Krista, nego i oni žele svijetu prenositi Kristovu riječ. O pučkoj pobožnosti u 12. st. vidi više u: Hubert JEDIN, *Velika povijest Crkve III/2*, Zagreb, 1993., 94., 126. Pučka pobožnost 12. st. prethodnica je franjevačkoga pokreta.

¹² KLANICZAY, „Legends as Life Strategies for Aspirant Saints in the Later Middle Ages“, 153.

¹³ MELVILLE, , *The World of Medieval Monasticism*, 337-338.

su redovničke zajednice općenito, a zasebno i franjevačka zajednica bile izuzetno vezane uz tekst iz kojega su mogle učiti način života te izravno dobiti strategiju kako živjeti Bogu ugodan život. Ono što logično proizlazi iz toga jest da franjevačku zajednicu promatramo kao tekstualnu zajednicu. Govori li se o tekstualnoj zajednici onda se naglasak stavlja na njenu konstrukciju. Barbara Rosenwein piše da se tekstualne zajednice kreiraju kroz ideologije i učenja. Tako ti tekstovi nude već valorizirane emocije. Ukoliko se radi o tekstu poput hagiografije, koja pretendira biti modelom dobrog ponašanja i stavova za ljude, a ljudi su to shvaćali vrlo ozbiljno, utoliko se nikako ne smije zanemariti utjecaj takvih tekstova u oblikovanju normi i emocionalnih konvencija, ponajviše na zajednicu za koju se hagiografija prvenstveno piše.¹⁴

Franjevačka tekstualna zajednica ne temelji se samo na hagiografiji. Od iznimne je važnosti *Pravilo* svetoga Franje. Ono je pisano specifično za njegov Red te je usko vezano uz određeni institucionalni identitet. Autor se prema *Pravilu* odnosi kao prema mediju koji će prenijeti poruku svojim sljedbenicima o tome kako propisno živjeti život u zajednici. Ono je propisivalo stvari vezane uz duhovnost, ali i uz organizaciju.¹⁵ Pravilo je bilo potrebno kako bi se uredio život u zajednici koja se nije mogla svrstati ni u koji već postojeći način života koji je postojao u Crkvi. Zato je *Potvrđeno pravilo* veći naglasak stavilo na uređenje dnevne rutine jednoga sada već stacionarnoga načina života. To je bila posljedica postizanja regularnoga načina života i pretvaranja u red koji je zajedno s dominikancima oblikovao novi, četvrti oblik redovničkoga načina života.¹⁶ Glavni je cilj hagiografije pisanim medijem kodificirati „egzemplaran i obvezujući način života“ kojega je ponudio sveti Franjo te idućim generacijama prenijeti normativno sjećanje, koje ujedno služi i kao opravdanje legitimnosti.¹⁷

Dva su nova, prosjačka, reda uvela prave novosti u redovnički život. Njihovi su osnivači bile prave karizmatske ličnosti koje su oko sebe mogle okupiti mnoštvo ljudi. No, te su se zajednice razvijale potpuno drugačijim putanjama. Kod dominikanaca je prevladala „racionalnost sustava“, kako to naziva Gert Melville.¹⁸ Nakon što je Dominik prebacio glavni autoritet sa sebe na generalni kapitul, odmah su nastale *Constitutiones* – pisane upravljajuće norme koje su zamijenile osnivačevu normativnu funkciju, i samim time karizmu. Iako je i

¹⁴ ROSENWEIN, *Emotional Communities in the Early Middle Ages.*, 25.

¹⁵ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 339.

¹⁶ Dominic V. MONTI, „The Friars Minor: An Order in the Church?“, *Franciscan Studies*, 61, 2003., 251-252.

¹⁷ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 345.

¹⁸ Gert MELVILLE, „System Rationality and the Dominican Success in the Middle Ages“, Michael ROBSON i Jens RÖHRKASTEN (ur.), *Franciscan Organisation in the Mendicant Context: Formal and Informal Structures of the Friars Lives and Ministry in the Middle Ages*, 2010., 378-388.

Franjo odustao od mjesta vođe zajednice, identitet Reda manje braće uvijek je bio vezan uz Franju. Franjevačka je zajednica zato pisala hagiografije, kako bi kreirala sliku Franje o kojoj je ovisio identitet Reda.¹⁹ Hagiografije su dakle služile kreaciji slike sv. Franje koja je trebala osiguravati identitet Reda. No, hagiografije su bile pisane nakon Franjine smrti i to u nekoliko navrata. Time je kreiranje slike sv. Franje ovisilo o okolnostima i strujanjima unutar Reda.

Sliku je oblikovala i sama zajednica, ovisno u kojem se smjeru htjela kretati. Odlika racionalnosti sustava kod Reda propovjednika jest recimo funkcionalno i pragmatično odnošenje prema vrijednostima poput siromaštva, posta, čistoće. Sve je služilo ostvarenju glavnoga cilja Reda propovjednika – propovijedanju.²⁰ Identitet franjevačke zajednice ovisio je o slici sv. Franje kreiranoj kroz hagiografije. Dominikanci su se usavršavali u mnogim znanstvenim disciplinama, što im je pomagalo u propovijedanju, a i također spadalo u racionalnost njihova sustava.²¹ Franjo je imao drugačiji pristup. Kako kaže Čelanski u *Prvom životopisu sv. Franje*: „Čistoća srca davala mu je sigurnost u govoru. Divno i nečuveno je govorio svima, a da nije prije razmišljao. Ako bi kada prije govora najprije razmatrao, kad bi se narod sakupio, nije se više sjećao onoga o čemu je razmatrao, a nešto drugo nije znao govoriti.“²² Slika sv. Franje u ovom trenutku pokazuje da se propovijedi govore iz srca, ne iz nauka. Time je opovrgnuta racionalnost u odrađivanju važnoga aspekta franjevačkoga djelovanja, a srce prikazano kao izvor vrline. Nadalje, Čelanski je na samom početku *Drugoga životopisa sv. Franje* prilikom opisivanja njegova preobraćenja na nekoliko mjesta istaknuo važnost srca kada govori kako je Franjo htio biti sličan siromasima cijelim srcem, kako je „ispod svjetovnog odijela već imao redovničko srce“, a nakon obraćanja Propetog, „u njegovo su srce, iako još ne i u tijelo, dublje utisnuti znaci časne muke“.²³ Toma Čelanski, dakle, naglašava važnost srca. Time on pokazuje da se preobraćenje čovjeka koji želi spasiti dušu najprije događa u srcu. Srce je ono koje potiče promjenu čovjeka, srce je ono koje je izvor vrline – može se zaključiti da je čisto i ispravno srce preduvjet života u franjevačkoj zajednici, a time i preduvjet djelovanja onoga koji želi slijediti Franju u svim njegovim stopama. Preduvjet i metoda za kreaciju stabilnoga sustava organizacije kod dominikanca bila je racionalnost. Racionalnost je trebala osigurati dominikanski *propositum*, koji se sastojao samo od jednoga elementa – propovijedanja. U tom smislu, racionalnost je značila usmjeravanje svih faktora važnih za organizaciju prema jednom, specifičnom cilju –

¹⁹ MELVILLE, „System Rationality and the Dominican Success in the Middle Ages“, 387.

²⁰ Isto, 384.

²¹ Isto, 385.

²² Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 285.

²³ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, u: *Franjevački izvori*, 696., 697., 698.

propovijedanju.²⁴ Kod franjevačke zajednice ne vrijedi ta postavka u uspostavljanju organizacije. Franjevačka se organizacija usmjerila prema drugom cilju – aktivnom djelovanju među ljudima i pomaganju slabijim dijelovima društva. Preduvjet za ostvarenje njihova cilja bila je emocionalnost. Emocije su trebale biti osigurač njihova djelovanja u svijetu te preduvjet za ostvarivanje raznih vrlina, ali i ono što je trebalo držati zajednicu na okupu. Zato je i naglašena važnost srca iz kojega proizlaze sve emocije. Franjo je morao biti uzorom emocionalnoga ponašanja i doživljavanja, a Toma Čelanski onaj čija zadaća nije samo kreirati sliku sv. Franje, nego i emocionalni sustav, koji će zapisan u tekstu, moći nasljedovati iduće generacije.

2.2. FRANJO ASIŠKI

Želimo li govoriti o emocionalnom utjecaju Franje na određenu zajednicu, ali i na svijet koji okružuje tu zajednicu, potrebno je najprije upoznati se s njegovim životom²⁵.

Franjo je rođen 1181. ili 1182. godine u obitelji trgovca tkaninama, Giovannija Battiste Bernardonea. Odrastao je u Asiziju, malenom talijanskom gradiću. Otac mu je omogućio dobro obrazovanje koje je uključivalo malo znanja latinskoga i francuskoga jezika. Franjina mladost obilježena je željom da se uspinje na socijalnoj ljestvici sudjelovanjem u raznim ratnim pohodima. Za vrijeme sukoba s Perudincima zarobljen je i ostao u zatočeništvu godinu dana, a oko 1204. ili 1205. godine, uputio se na vojni pohod u južnu Italiju.²⁶ Ono što se vidi u ovom kratkom opisu jest da je Franjina mladost bila poprilično uobičajena. Sin bogatoga trgovca s dobrim obrazovanjem koji se vojnim uspjesima želi uzdići na društvenoj ljestvici. Mogli bismo tvrditi da su to uobičajene ambicije srednjovjekovnoga mladića koji pripada gradskoj sredini. No, uskoro će se takav život stubokom promijeniti.

Na zadnjem vojničkom pohodu, Franjo je navodno doživio viziju. U snu je čuo Boga što ga je navelo da se vrati natrag u svoj rodni grad. No, tamo se počeo ponašati na neuobičajen način. Često se osamljivao, nije se više družio s prijateljima, odlazio je do osamljene spilje na molitvu i počeo pomagati gubavcima. Nakon toga je u crkvi sv. Damjana doživio novu viziju kada mu se opet objavio Bog sa zahtjevom da obnovi crkvu, što je on shvatio doslovno i počeo očevim novcem obnavljati tu spomenutu crkvu.²⁷ Franjina je promjena života

²⁴ MELVILLE, „System Rationality and the Dominican Success in the Middle Ages“, 379., 381.

²⁵ Prikaz Franjina života u osnovnim crtama vidi u: JEDIN, *Velika povijest Crkve*, 207-210.

²⁶ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 209-210.

²⁷ Isto, 210.

definitivno uvjetovana vizijama. Nakon doživljenih vizija, on se još ne odvaja u potpunosti od svjetovnoga življenja, ali definitivno pokazuje naznake novoga načina života. No, njegova interpretacija Božjih objava još nije dosegla razine na kojima će biti kasnije. U trenutku kad mu Bog objavljuje želju da obnovi crkvu, on obnavlja fizičku građevinu, ne shvaćajući da mu je namijenjena uloga obnove Crkve, institucije koja nasljeđuje Krista preko 1000 godina. Nadalje, Franjo se uputio na hodočašće u Rim, a po povratku upada u sukob s ocem jer troši novce koji mu ne pripadaju. Franjo se tada skrio u spilju. Kad se napokon odlučio suočiti s ocem, ljudi su ga na cesti vrijeđali i napadali, a otac ga zarobio. Nakon toga, otac ga je odlučio izvesti pred biskupa kako bi presudio u sukobu što je rezultiralo Franjinim odbacivanjem biološkoga oca i odjeće koja mu je pripadala te prihvaćanjem samo nebeskoga Oca i njegove odjeće - prosjačke odjeće. Otada se posvetio obnovi crkava i odricanju od svjetovnih bogatstava.²⁸ U trenutku kad je Franjo pobijedio svoj strah od oca i prihvatio život zamišljen od novoga Oca, počelo je njegovo pravo preobraćenje. Tada on prihvaća ideal siromaštva i svoj život podređuje tom idealu.

1208. godine on dobiva tri sljedbenika. Kako je dobio malenu zajednicu, napravio je prva²⁹ pravila življenja sastavljena od ulomaka iz *Evandjelja*. Isto tako, počeo je putovati sa sljedbenicima i pozivati na pokoru i pokajanje. Zatim je počeo s kontemplacijom na putovanju te je tada opet doživio vizije, točnije, kroz njih mu je Bog garantirao spasenje, ali je Franjo i spoznao prirodu svoje misije. Vratili su se u rodno mjesto i tamo dobili na uživanje benediktinsku opatiju u Porcijunkuli, a s vremenom je njihova zajednica dobivala na broju te se posvetila brizi za bolesne, prošnji za njihove potrebe te poticala bogate na pokajanje.³⁰ Ono što je vidljivo jest da sada Franjo postaje svjestan svoga zadatka – postaje mu jasna njegova misija, okuplja oko sebe čitavu jednu zajednicu, a radi i na tome da ta zajednica živi po određenim pravilima. Osim toga, već se lagano uočava usmjeravanje djelovanja te zajednice.

Život u takvoj zajednici mogao je postati opasan jer nije bilo crkvenoga institucionalnoga okvira koji bi mogao prihvatiti takav način život. Život po evandelju i ekstremno siromaštvo zajedno s javnom pobožnošću ipak su izazivali simpatije. Franjo se s nekoliko braće uputio u Rim po službenu potvrdu. Uz neka neodobranja, Franjo je ipak uspio od pape Inocenta III. dobiti usmenu potvrdu svoga načina života i propovijedanja uvjetovanu uspjesima njihova

²⁸ Isto, 210-211.

²⁹ Usp. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, 208. Prvo je *Pravilo* usmeno potvrdio Inocent III., no ono je izgubljeno. Kapitul održan 1221. predstavio je novo, drugo *Pravilo* i ono je ostalo sačuvano kao *Nepotvrđeno pravilo (Regula non bullata)*. Zatim je *Pravilo* pravnički oblikovano, a 1223. ga je u takvom obliku potvrdio Honorije III. i ono je poznato kao *Potvrđeno pravilo (Regula bullata)*.

³⁰ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 211.

djelovanja.³¹ Ovakvi postupci jasno pokazuju da je Franjo postao svjestan važnosti svoje misije te da je imao jasnu viziju zajednice, točnije kako ona treba živjeti i kako djelovati. Bio je i svjestan okruženja u kojem se nalazi, heretičkih pokreta (nekih vrlo sličnih franjevcima³²), ali i stanja u Crkvi. Zato se i obratio papi za institucionalnu podršku i na kraju ju je i dobio u usmenoj potvrdi, što ga nije previše osiguralo, ali mu je ipak dalo legitimitet da razvije svoju viziju. Franjin način života dobio je daljnje potvrde. Papa Honorije III., 1218. godine prvi je put pismeno potvrdio njihov način života te zatražio od prelata (ponajprije biskupa) da štite tu braću koja putuju prema uzoru na apostole.³³

Značajan je za Franjin život bio i njegov put na Istok. Tamo je propovijedao pred sultanom Malikom al-Kamilom. Kad se vratio u Italiju, Franjo je tražio papu da imenuje kardinala Hugolina zaštitnikom Reda. Osim toga, odustao je od pozicije vođe Reda i prepustio to mjesto Petru Katanskom, jednom od prvih sljedbenika.³⁴ Franjina vizija više ne pripada samo Italiji – on odlazi i do sultana propovijedati vjeru u Krista. Time on pokazuje koliko ozbiljno shvaća svoj poziv i zadaću. Osim toga, lako je vidljivo kako je Franjo postao svjestan veličine svoje zajednice za koju traži zaštitu od moćnih ljudi u crkvenoj hijerarhiji, ali i svoje postupke okreće prema budućnosti što je vidljivo iz njegova odustajanja od mjesta voditelja. On se vidno počinje brinuti za budućnost Reda te ga priprema za svoj konačni odlazak.

Od 1221. godine do 1223. događaju se vrlo važne stvari. Braća se skupljaju jednom godišnje na zajedničkom kapitulu, a dolaze s teritorija cijeloga kršćanstva. Osim toga, razrađena je verzija pravila, poznata kao *Nepotvrđeno pravilo*, a ona se pripisuje Franji. Franjo se je formalno povukao s pozicije vođe, ali istovremeno postaje uzorom, čemu će se posvetiti posebni odjeljak. Nadalje, 1223. Franjo piše još jedno *Pravilo*, ovaj put uz pomoć Hugolina i njegovih pravnika, a njega je ovaj put papa potvrdio bulom pa to pravilo počinje vrijediti za Red kao *Potvrđeno pravilo*.³⁵

Nakon što je Franjo obavio sve u svojoj moći da Redu pribavi jasnu institucionalnu podršku, točnije da zajednicu pretvori u Red koji funkcionira po jasnim pravilima, Franjo se počeo povlačiti u osamu. Njega su počele pratiti razne bolesti, a napisao je i *Pravilo za samotišta*

³¹ Isto, 211-212.

³² Valdenzi su najprije tolerirani od Crkve, a zatim su izopćeni 1184. Osnovao ih je Petar Vald koji je bio bogat trgovac iz Lyona (kasnije će se zvati „lyonski siromasi“). On je rasprodao imovinu i podijelio je siromasima te počeo propovijedati evanđeosku riječ. Crkva ih je odbacila jer nisu poštovali crkvenu hijerarhiju te su smatrani herezom. O herezama i valdenzima vidi više u: Ivo GOLDSTEIN, Borislav GRGIN, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb, 2006., 297. Usp. JEDIN, *Velika povijest Crkve*, 120.

³³ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 213-214.

³⁴ Isto, 214.

³⁵ Isto, 214-215.

kako bi također i takav, osamljениčki, način života postao dostupan njegovoj braći. Pred kraj života primio je i stigme, a kad se vratio u Sv. Damjana napisao je i *Pjesmu bratu Suncu*. Sa svojih otprilike 46 godina, umro je u Asiziju 1226. godine.³⁶

Kad se ukratko sagleda njegov život, zasigurno se može tvrditi da je ostavio veliki utisak na crkvenu hijerarhiju i osnovao te promovirao Red u najboljem mogućem smislu te se izuzetno trudio osigurati mu budućnost. No, ono što je on uistinu ostavio u nasljeđe nisu bile papinske potvrde ili samostani koje je dobio na korištenje. On je u nasljeđe svojoj zajednici ostavio svoj način života.

Čitajući literaturu o Franji, ne možemo izbjeći činjenicu da će ga svaki autor opisati karizmatikom i uzorom (modelom) života. Najprije se može istražiti što je sačinjavalo Franjinu karizmu. Douglas F. Barnes ponudio je teoriju religijskoga, karizmatičnoga vodstva³⁷ koja se razlikuje od klasične Weberove definicije karizme. Barnes opisuje karizmu kao autoritativan odnos koji nastaje kada grupa ljudi vođi izražava strahopoštovanje ili mu se priklanja zbog njegova poučavanja i jedinstvene osobnosti. On isto tako tvrdi da moraju postojati četiri preduvjeta koja se moraju poklapati kako bi se moglo pojaviti religijsko karizmatično vodstvo. Ta su četiri preduvjeta: 1) promatranje svetih subjekata kao objekata promjene i potvrde preko njihova osobna iskustva s božanskim; 2) život za vrijeme socijalnih promjena ili sudionik manje grupe ljudi; 3) ako vjera namjerava biti institucionalizirana, onda njihovo naučavanje mora biti inovativno; 4) mogu postojati izvan ili unutar tradicionalne religije.³⁸ Vezano uz prvi preduvjet, postoji fenomen koji se definira kao „proročka de-alijenacija“ koji znači da vođa može odbaciti ili prihvatiti svete simbole i institucionaliziranu religiju, ali predstavlja svoje učenje ili interpretaciju tradicije kao riječi i želje božanskoga izvora. Pošto su riječi vođe božanske prirode ili inspiracije, one se slijede bez sumnje.³⁹ Sam Franjo u svojoj je *Oporuci* objasnio kako je nastalo njegovo učenje. On kaže: „A kad mi Gospodin dade nekoliko braće, nitko mi nije pokazao što mi valja činiti, nego mi sam Svevišnji objavi kako treba da živim po uzoru na sveto evanđelje. I ja sam to u malo riječi i jednostavno napisao, a gospodin papa mi je potvrdio.“⁴⁰ U *Oporuci*, u kojoj Franjo poziva na

³⁶ Isto, 215-216.

³⁷ Teorija se temelji na istraživanju 15 slučajeva karizmatičnih vjerskih vođa (Isus Krist, Muhamed, Martin Luther, Buda, Konfucije...) koji pripadaju različitim geografskim područjima, različitim razdobljima i različitim religijama kako bi dobio što objektivniji rezultat. O metodi i istraživanju vidi više: Douglas F. BARNES, „Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis“, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17, 1978., 1-18.

³⁸ BARNES, „Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis“, 2-3.

³⁹ Isto, 3-4.

⁴⁰ „Oporuka“, u: *Franjevački izvori*, 206-207.

strogo poštivanje *Potvrđenoga pravila*, Franjo to opravdava time što mu je sam Bog objavio kako treba voditi život. Takve riječi koje imaju božanski izvor, moraju se, dakle, slijediti bez pogovora. Nadalje, karizmatičko vodstvo mora ispuniti i preduvjet socijalne promjene što znači da najčešće postoji dio populacije odsječen od društva. Karizmatički vođa najčešće nudi odgovor koji je smisao života, a društvo počinje shvaćati da vođa ima odgovor na probleme koji ih muče. Bez, recimo, sloma tradicionalnoga autoriteta, karizmatičkoga bi se vođu moglo smatrati samo ekscentrikom koji se lako uzbuđuje.⁴¹

Kraj 12. i početak 13. stoljeća definitivno su praćeni društvenim promjenama. Već sama pojava heretičnih pokreta govori o potrebi laika da izraze svoju pobožnost. Osim toga, pripadnici starih crkvenih struktura i stare redovničke zajednice benediktinskoga tipa više nisu bile dovoljne za povlačenje iz svijeta i time za spasenje duše. Franjo je tako ponudio novu potragu za istinama kršćanske vjere i spasenje utemeljeno na *Evandjelju*. Najveća je promjena što se spasenje nije moralo tražiti iza zatvorenih zidina, već u životu među ljudima.⁴² Upravo je Franjo ponudio pravi odgovor na potrebu laika za traženjem spasenja i laičkom pobožnošću. Društvene promjene već su se događale, a Franjo je ponudio nešto što ispunjava i treći preduvjet teorije karizmatičkoga religijskoga vodstva. Treći preduvjet proizlazi iz činjenice da vjera utemeljena na karizmatičkom vodstvu može biti nestabilna jer se temelji na osobnom jedinstvenom stilu vođe i sadržaju njegova učenja. No, nakon vođine smrti, osobni stil prestaje biti važan, a naučavanje mora proći test vremena. To znači da naučavanje mora biti inovativno kako bi članovi grupe mogli pronaći jedinstven cilj u spasenju i kako bi se mogli razlikovati od drugih religijskih grupa. Zato i postoji potreba institucionalizacije koju mogu provesti tri agenta: sam osnivač, njegov sljedbenik ili neko vjersko vijeće.⁴³ Kao što je već pokazano, prava se novost sastojala u aktivnom djelovanju i životu temeljenom na *Evandjelju*. Tadašnja se zajednica mogla okupiti oko Franjina učenja jer je nudilo inovativni put spasenju. Osim toga, Franjo se i sam pobrinuo za institucionalizaciju svojega nauka. Osim što je napisao nekoliko redakcija *Pravila* i tako kodificirao učenje, potaknuo je Red na jednogodišnje okupljanje na generalnom kapitulu, a njegovi su sljedbenici zapisali njegov način života u hagiografijama. Time je njegov način života institucionaliziran. Novost ove teorije nalazi se i u posljednjem preduvjetu kada se tvrdi da karizmatički vođa ne mora nužno biti protiv tradicije i institucije iz koje dolazi nego može biti dio socijalne religijske strukture i

⁴¹ BARNES, „Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis“, 4.

⁴² MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 201-202.

⁴³ BARNES, „Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis“, 4-5.

mijenjati religiju radikalizacijom iznutra, radije nego izazovom izvana.⁴⁴ Ne treba ni govoriti da je Franjo uvijek poticao na poslušnost Crkvi, papi i klericima. Već je navedeno da je tražio zaštitu kardinala Hugolina te potvrdu svoga *Pravila* od pape. Prvo poglavlje *Potvrđenoga pravila* obećava poslušnost Rimskoj crkvi i papama.⁴⁵ Dakle, Franjo je oduvijek htio samo život u radikalnom siromaštvu i prema Evanđelju, ali uvijek unutar crkvenoga institucionalnoga aparata. On je mijenjao religiju radikalizacijom iznutra. Može se zaključiti da je Franjo definitivno bio primjer religijskoga karizmatskoga vođe. Možda je i sam bio svjestan krhkosti karizmatskoga vodstva za osiguravanje budućnosti svoga nauka kojega bi trebale slijediti generacije budućih pripadnika Reda manje braće. Zato je on još za života dao ostavku na mjesto poglavara Reda (1220.) i proglasio se mrtvim za Red. Od tog trenutka pa nadalje on je postajao ono što je oduvijek i htio: *forma, figura, exemplum, regula vitae* ili drugim riječima, model ili uzor života u franjevačkoj zajednici.⁴⁶

2.3. RAZVOJ ZAJEDNICE

Dva su moguća načina formiranja redovničke zajednice: okupljanje oko normativnoga teksta ili okupljanje oko karizmatičnoga vođe. U drugom slučaju, osoba je predstavljala „utjelovljenje zajedničkoga ideala“, a ne tekst.⁴⁷ Govorimo li o Redu manje braće ili franjevcima, jasno je da je Franjo kao karizmatični vođa bio onaj koji je bio centar okupljanja zajednice.⁴⁸ To je i jasno vidljivo kroz hagiografije. U *Prvom životopisu sv. Franje* piše da je Bernard, čovjek koji mu se prvi pridružio vidjevši njegov način života, prihvatio poslanstvo mira kako bi si osigurao spasenje. To je učinio rasprodavši sve što je imao, a onda podijelio siromašnima.⁴⁹ *Drugi životopis sv. Franje* također govori o bratu Bernardu kao jednom od prvih sljedbenika, samo što više naglašava ulogu evanđelistara i Božje volje u odluci prodaje imetka i dijeljenja zarade siromasima.⁵⁰ Kasnije Čelanski u prvoj hagiografiji navodi da su se prvim sljedbenicima pridružili brat Egidije i Filip s kojim je broj zaokružen na sedam.⁵¹ Kroz te tekstove jasno se vidi da je prva, malena zajednica od sedam članova bila okupljena oko

⁴⁴ Isto, 5-6.

⁴⁵ Usporedi: „Potvrđeno pravilo“, u: *Franjevački izvori*, 190.

⁴⁶ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 215.

⁴⁷ Isto, 343.

⁴⁸ Vidi više: Kajetan ESSER, *Početak i svrha Franjevačkoga reda*, Split, 1983., 89. Esser naglašava kako se prva zajednica okupila oko svetoga Franje i da se prije svega zasnivala na osobnim vezama. Zato će s vremenom zajednica uvoditi razne, nove elemente kako bi pojačala koheziju, jer je kao takva bila prilično labava.

⁴⁹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 260.

⁵⁰ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 700-701.

⁵¹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 260-261.

Franje. Oni su se pridružili zajednici nakon što su vidjeli njegov način života. Uostalom, on je predstavljao utjelovljenje ideala: ekstremno siromaštvo inspirirano evanđeljem. Ujedno, zajednica je imala i zajednički cilj: spasenje.

Nadalje, Franji je Bog objavio kako će dalje teći razvoj zajednice. U *Prvom životopisu sv. Franje* navodi se da je Bog Franji objavio da će se njemu i njegovoj braći pridružiti veliki broj ljudi koji će dolaziti iz raznih dijelova svijeta, što ih je sve razveselilo, ali je Franjo i naglasio da će od tako velike količine ljudi u zajednicu ulaziti i loši ljudi, no njih će se izbaciti. Uskoro, kad su osmorica sačinjavala zajednicu, počeo ih je po dvoje slati u razne dijelove svijeta kako bi ljudima naviještali mir i pokoru za oprostjenje grijeha, a sve zlo koje bi im se moglo dogoditi trebaju podnositi jer će im za to biti pripravljeno vječno kraljevstvo.⁵² Franjevačka je zajednica uistinu brzo narasla u broju. To su primijetili i suvremenici koji pišu o pojavi prosjačkih redova. Jedan je od njih napisao kako su u kratko vrijeme preplavili zemlju pa se teško mogao naći grad ili utvrđeno naselje u kojem ti redovi nisu bili prisutni. Isto tako, naglasio je kako su oni dobro prihvaćeni od Crkve i ljudi te kako je novina koju su oni pružili privukla mnoge mlade i učene ljude.⁵³ Ti nam zapisi govore o brzom rastu franjevačke zajednice i vidljivom utjecaju kojega su postigli. Još za Franjina života, njegova su braća djelovala u Engleskoj, Irskoj, Njemačkoj, Iberskom poluotoku i sjevernoj Africi. „Osvajajući“ nova područja, širili su i svoju posebnu vrstu teritorijalne organizacije – provincije. Poslije Franjine smrti šire se dalje na istok gdje se susreću, među prvima, s Mongolima, a osnovali su i provinciju u Kini. Do kraja 14. stoljeća, postojalo je oko 1400 franjevačkih zajednica diljem zemalja latinskoga kršćanstva.⁵⁴

Novina o kojoj se govori je naravno život izvan zidina, među ljudima, ali i ekstremno siromaštvo te život prema evanđelju. Suvremenik je također spomenuo i njihovu popularnost, no što je još važnije za razvoj Reda, crkveno prihvaćanje. Najprije je Franjo 1209. s dvanaest sljedbenika putovao u Rim kako bi papa priznao njegov Red. Inocent III. dao je usmenu potvrdu jer je prepoznao da su Crkvi potrebni takvi ljudi koji su odlučili koristiti javna mjesta kako bi svoj model života prenosili na druge. U vrijeme kad je Franjo propovijedao pred sultanom, dogodio se prvi slučaj franjevačkoga mučeništva kada je u Maroku grupa franjevaca bila ubijena, što pokazuje da je, 20-ih godina 13. st., zajednica već velika i međunarodna u djelovanju. Tada počinju i procesi institucionalizacije te traženja priznavanja

⁵² Isto, 262.

⁵³ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 201-202.

⁵⁴ Isto, 206-207.

statusa unutar Crkve što se vidi po tome što je Hugolino postao zaštitnikom Reda, a održavali su se i generalni kapituli. U trenutku kad je papa Honorije III. potvrdio franjevačku regulu, zajednica okupljena oko Franjine karizme, službeno je postala Red.⁵⁵ To je značilo da se redovito održavaju generalni kapituli, da postoji jasna hijerarhija vođa, da postoje jasne upute za post i kaznu i jasne regulative za ulazak novih članova u zajednicu. Time je označen kraj karizmatškoga vodstva koji privlači nove ljude vežući ih uz svoju ličnost i primjer.⁵⁶

Važan događaj za franjevačku zajednicu bila je Franjina smrt (1226.) kada „pristizahu braća i sinovi. Zajedno su ga oplakivali i ljubili ruke i noge dragoga oca koji ih je ostavio...“⁵⁷ Iako ih je napustio otac i autoritet, iako već dugo nije bio vođa, zajednica je trebala nastaviti dalje. Generalni je kapitul 1227. odlučio je izabrati učenoga pravnika Ivana za generalnoga ministra, a ne laika Iliju kako je bilo očekivano. Tada u Redu počinje jačati klerikalna i učena struja. Iste je godine kardinal Hugolino postao papa Grgur IX., a on je odlučio izgraditi kult svetoga Franje i paziti na budućnost Reda manje braće. Pokrenuo je kanonizacijski proces 1228., a kanonizacijska je proslava održana 16. srpnja 1228. pred crkvom sv. Jurja u Asiziju. No, još su važnije papinske bule kojima je popraćen proces kanonizacije. Te su bule označile preobrazbu Franjina identiteta i bile jedan od značajnijih trenutaka u integraciji Reda unutar Crkve jer je kroz njih formirana ideja Franje koji podupire i obnavlja Crkvu te joj služi kao svojevrsni Kristov vojnik, a tako je papa i zamišljao funkciju franjevačke zajednice.⁵⁸

Osim toga, Grgur i brat Ilija nisu bili zadovoljni s crkvom sv. Jurja kao zadnjim Franjinim odredištem. Prije kanonizacije počeo je projekt izgradnje ogromne bazilike u Franjinu čast, namijenjene čuvanju njegovih ostataka. Kako bi se financirala takva izgradnja, počele su prodavati indulgencije, a gradskoj je zajednici u Asiziju u jednom trenutku nametnut veći porez za potrebe izgradnje bazilike. Kad je Ilija postao generalni ministar htio je da članovi Reda idu prositi po Asiziju kako bi se skupio novac za izgradnju bazilike.⁵⁹ Iako se bazilika gradila još dugo, Franjini su se ostaci u nju trebali prebaciti na svečanoj ceremoniji 1230. godine. Brat Ilija koji je bio zadužen za nadgledanje izgradnje, prebacio je relikvije par dana prije ceremonije kako se relikvije ne bi uništile zbog nekontrolirane mase. Kad se saznalo za

⁵⁵ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 212-216.; Papinska politika prema franjevačkoj zajednici bila je prije svega pragmatična. Inocent III. je pokazao oprez i razboritost u potvrđivanju male skupine, poučen iskustvom s herezama. Odnos papinstva i franjevačke zajednice bio je na obostranu korist. O papinskoj politici prema franjevcima vidi više: Eamon DUFFY, *Sveci i grešnici: povijest papa*, Rijeka, 1998., 114-115.

⁵⁶ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 215-216.

⁵⁷ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 309.

⁵⁸ VAUCHEZ, *Francis of Assisi*, 142-146.

⁵⁹ Isto, 149-150.

to, izbio je veliki skandal. Te je godine održan i generalni kapitul na koji nije smio doći brat Ilija jer nije bio kustod ili provincijal, a ipak je bio ugledni brat unutar zajednice. Njegovi su pobornici provalili na taj generalni kapitul, a sve je završilo tako da je Ilija otišao u dobrovoljno pustinjaštvo. To se može smatrati kaznom uzme li se u obzir njegov status unutar franjevačke zajednice. No, iza zavjesa tako nemiloga događaja za franjevačku zajednicu, događali su se prikriveni procesi. Na tom su se kapitolu okupili delegati koji su većinom bili klerici te su bili snažno pravno orijentirani. Oni su raspravljali o tome kako treba organizirati život u zajednici: prema *Potvrđenom pravilu* ili Franjinoj oporuci, a kako to nisu mogli riješiti, obratili su se papi za pomoć.⁶⁰ Ono što se počelo događati jest ustvari skandalozno, uzmemo li Franjino naučavanje kao uzor života u zajednici. Skupljanje novaca za izgradnju ogromne bazilike u Franjinu čast, njemu se zasigurno ne bi svidjelo, a ni kalkuliranja oko uloge poglavara franjevačke zajednice. Ono što se događa je sigurno odmicanje od ideala života kojega je postavio Franjo. Sve je to kulminiralo proglašenjem papinske bule *Quo elongati* 1230. godine. Tom je bulom papa odlučio da braća ne moraju slijediti *Oporuku* jer onaj koji je jednak ostalima nema autoriteta zapovijedati ostalima. Time je Franjo proglašen kao „jednak među jednakima“, a Red je dobio mogućnost da o svojim problemima odlučuje kolektivno. Time je Franji oduzeta funkcija vođe Reda, a ostavljena mu uloga karizmatične figure, duhovnoga vodstva i pravoga modela za život po uzoru na Krista.⁶¹ Bula je riješila i pitanje načela siromaštva u franjevačkoj zajednici, točnije, kako braću ostaviti bez vlasništva, a da im je ipak moguće pokriti životne potrebe. Rješenje se našlo u tome da Red ni braća ne posjeduju ništa pravno, nego vlasništvo ostaje u rukama dobročinitelja, a braći ostaje pravo korištenja. Kako bi izbjegli primanje novca, osmislila se funkcija nuncija koji će kao agenti dobročinitelja primati novce kojim će pomagati braći, bez da novac fizički dođe u njihove ruke. To je bilo rješenje koje se poklapalo s rigoroznim odredbama *Pravila*, što je značilo da u pravnom smislu neće prekršiti načela siromaštva izrečena u *Pravilu*, ali će im pojednostaviti život tako da se neće morati brinuti za fizičku egzistenciju. Nekolicina braće nije se slagala s tim rješenjem jer su smatrali da će to predstavljati opasnost za zajednicu i narušiti njeno zdravlje, naravno, u duhovnom smislu.⁶² Problem sa siromaštvom probao je riješiti i papa Inocent IV. 1245. godine, koji je rješenje našao u tome da Rimska crkva postane vlasnik sve imovine reda. Nakon toga, Nikola III. zastupao je siromaštvo kao bazu Reda te je povukao

⁶⁰ Michael F. CUSATO „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, *Franciscan Studies*, 58, 2000., 38-39.

⁶¹ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 222.

⁶² CUSATO „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, 41.

jasnu granicu između vlasništva i prava upotrebe. Tako je on dopustio umjereno korištenje (*usus moderatus*) što je kasnije omogućilo akumulaciju samostana, crkava i druge imovine. To je opet zabrinulo pobornike strogoga siromaštva jer su se pobjegli još većega pada discipline.⁶³ Pitanje vlasništva svoju refleksiju pronašlo u *Drugom životopisu sv. Franje*. Kad su Asižani sagradili kuću za kapitul, Franjo se rastužio i počeo je rušiti golim rukama. Jedva su ga zaustavili vitezovi koji su mu objasnili da je to svojina općine, a ne braće.⁶⁴ Taj nam detalj dovoljno govori o važnosti problema siromaštva u zajednici koja djeluje nakon Franjina života. Isto tako, govori nam kako je hagiografija također odraz aktualnih zbivanja u samom Redu. Zajednica je trebala nastaviti Franjinim stopama, živjeti u siromaštvu i propovijedati među ljudima. Oni su to i činili.

Njihov je samostan bio svijet, jer su izlazili izvan svojih zidova kako bi prosili i propovijedali na javnim mjestima, u gradovima. Iako su gradovi bili mjesta gdje je bilo najviše onih koji su živjeli grješnim životom i zato je tamo potreba za propovijedanjem pokore bila najveća. Postigli su veliki uspjeh no to je pobudilo želju za još većim uspjehom. Osim toga, dio braće navikao se na stalne prihode, prosili su ne nužno iz potrebe, a to je među ostalima izazivalo zavist.⁶⁵ U 14. je stoljeću sv. Brigita napala prosjačke redove. Rekla je da se među franjevačkom zajednicom mogu pronaći mnogi koje je opsjeo vrag te da više nisu ponizni nego ponosni, umjesto želje za siromaštvom, postali su pohlepni, a iz istinske poslušnosti, počeli su se pouzdati samo u sebe.⁶⁶ Može se zaključiti da je zajednica nakon Franjine smrti puno više ovisila o papinstvu i Crkvi, a ujedno i bila više uključena u crkvene poslove. Osim toga, brzi je napredak zajednice promijenio prvotni Franjin ideal življenja. Red manje braće nije bio više toliko strog po pitanju siromaštva i jednostavnosti, a vrline, toliko naglašene u Franjinu životu, prestale su biti toliko važne za zajednicu. Kao što je već opisano, Franjo je imao viziju takva pada morala unutar zajednice, kao rezultata uspjeha i mase koja se priključila Redu. Na takav pad morala nisu ostali imuni ni suvremenici, koji ovaj put ne pišu o novinama koje nude prosjački redovi, već o tome koliko su se udaljili od svoje misije i ideala.

⁶³ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 292-293.

⁶⁴ Toma ČELANSKI, „*Drugi životopis sv. Franje*“, 724.

⁶⁵ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 287-289.

⁶⁶ Isto, 286.

2.4. KONSTRUKCIJA SJEĆANJA NAKON PRVE GENERACIJE

Probleme Reda manje braće dijele brojne institucije ili organizacije, a neki srednjovjekovni autori u promjenama koje su zahvatile Red, vide pad.⁶⁷ Jedan je autor, vjerojatno Bonaventura, također progovorio o tom problemu i opisao pet razloga koji dovode do pada u zajednici. Svaka zajednica počne svoje djelovanje s malim brojem članova. Kada broj novih članova naglo naraste, teže ih je voditi nego prvu, malenu zajednicu. Drugi je problem odumiranje prve generacije koja je držala strogu disciplinu. Kad ona počne gubiti snagu, jedino što preostaje su slabe imitacije početnoga modela. Novije generacije teško prepoznaju početne vrline Reda kao svoje pa ih se posvuda i napušta. Uspavanost ili nedovoljna revnost drugih generacija treći je problem. One mogu dalje predati samo ono što su ionako nesavršeno naučile, a ne iskusile. Osim toga, u jednom trenutku zajednica prihvati loše običaje te postane previše umiješana u svjetovna događanja, što je autor prepoznao kao četvrti i peti problem pada u zajednicama.⁶⁸ Sve se to dogodilo i franjevačkoj zajednici. Problemi su se počeli javljati odmah nakon Franjine smrti, a svi su se oni odnosili na odmak od početnoga ideala, bilo to pitanje siromaštva, početnih vrlina ili ispravnih namjera u djelovanju. Kao pokušaj sprječavanja pada ili reakcija na pad, javljaju se tekstovi koji opisuju povijest osnivanja zajednice. Kamaldoležani su svoju povijest smjestili unutar opće povijesti spasenja. Naveli su primjere poznatih pustinjača koji su takav život odabrali sami ili kao rezultat Božje volje, a njihovi su životi poslužili kao dokazi dobitka kojim su nagrađeni zbog življenja takvim načinom života. Tim su primjerima inspirirali imitaciju i osigurali distinkciju od drugih redova na putu spasenja.⁶⁹

U takve primjere osnivačkih povijesti spadaju i Franjine hagiografije čiji je cilj bio kod novih generacija potaknuti oponašanje, a pred svijetom osigurati legitimitet. Obilježje je takvoga konstruiranja prošlosti pomaganje zajednici u razbijanju sumnji prema stabilnosti i legitimnosti religijskih institucija. Nadalje, one se uvijek vraćaju korijenima i traže vrijednost u izuzetnim primjerima vrlina koje se kao kontinuitet održavaju do sadašnjosti.⁷⁰ Važno je naglasiti da su takve povijesti pomagale razvoju identiteta zajednice, a onda sigurno i emocionalnoga sustava zajednice. Kod franjevačkoga reda, hagiografije su dakle igrale ulogu

⁶⁷ Važno je istaknuti da su krize zahvaćale franjevačku zajednicu i za Franjina života. Velik broj članova udaljio je članove od neposrednoga doticaja s Franjom, nedostajalo je stege samostanskoga života pa su neka braća lutala izvan poslušnosti, a u nekim su ih zemljama vidjeli kao pripadnike heretičkih pokreta. Osim toga, sam je Franjo zahtijevanjem beskompromisnoga siromaštva stvorio probleme, jer nisu sve zemlje pružale uvjete za provođenje ekstremnoga siromaštva. O tome vidi više u: ESSER, *Početak i svrha Franjevačkoga reda*, 91-99.

⁶⁸ MELVILLE, *The World of Medieval Monasticism*, 350.

⁶⁹ Isto, 352-353.

⁷⁰ Isto, 353.

svojevrsnih osnivačkih povijesti, ali što je bilo još važnije za zajednicu, hagiografije su služile prijenosu ideala života utjelovljenoga u Franji na iduće generacije koje nisu imale priliku upoznati njegov život i djelo. Toma Čelanski piše hagiografije kako bi ostvario taj cilj. *Drugi životopis sv. Franje* pisan je po nalogu generalnoga ministra s namjerom „da suvremenicima na utjehu, a budućim pokoljenjima na sjećanje opišemo djela i riječi slavnoga našeg oca Franje...“, kako kaže Čelanski, a kasnije, na početku drugoga dijela nastavlja: „I doista, djela otaca potiču na dobro one koji ih nisu poznavali; potiču ih na ono što je još bolje dok im oci, od njih vremenski udaljeni, predstavljaju spomena vrijedna svjedočanstva... Mišljenja sam da je blaženi Franjo kao neko sveto ogledalo svetosti Gospodnje i slika njegova savršenstva... Pa ako to ima pomna promatrača i ponizna učenika, brzo će biti svetim naukama obuzet i postat će odan onoj uzvišenoj filozofiji.“⁷¹ Upravo se tu vidi pravi značaj hagiografije. U njoj će biti zapisan život sveca koji je za života bio slika savršenosti, a sada će ta slika biti opisana u tekstu kako bi bila dostupna budućim generacijama i kako bi one mogle upoznati uzor i model življenja i prema njemu živjeti.

2.5. TOMA ČELANSKI

Jedno od obilježja rane zajednice bilo je mnoštvo nastalih hagiografija o svetom Franji. Henrik Avanski je 30-ih godina napisao život svetoga Franje u stihovima, a tih je godina životopis sv. Franje u prozi odlučio napisati i Julijan Špajerski. 40-te su godine 13. st. donijele još dva spisa: *Nepoznati Peruđinac* i *Legenda trojice drugova*, a kasnije je nastalo još životopisa.⁷² Najpoznatiji autor hagiografija o svetom Franji koji se javlja u franjevačkoj ranoj zajednici jest zasigurno Toma Čelanski. Neki ga smatraju službenim povjesničarom Reda manje braće, neki ga vide kao autora čiji je cilj prenijeti samo povijesnu istinu, a neki smatraju da je samo bio marioneta vladajuće struje u Redu i pisao u skladu sa željama te struje. Bilo kako bilo, njegova su djela najvažniji izvor znanja o svetom Franji.⁷³ Toma Čelanski podrijetlom je iz grada Čelana (danas Piscina) i pretpostavlja se da je dobio dobru naobrazbu prije negoli se priključio Redu manje braće što pokazuju njegovo dobro znanje latinskoga jezika, poznavanje *Svetoga Pisma*, ali i nekih antičkih autora poput

⁷¹ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 691, 707.

⁷² Felice ACCROCCA, „Uvod“, u: *Franjevački izvori*, 223-227.

⁷³ Gilbert WDZIECZNY, „The Life and Works of Thomas of Celano“, *Franciscan Studies (New Series)*, 5, 1945., 56., 68.

Seneke.⁷⁴ Pretpostavlja se da je ušao u franjevačku zajednicu između 1213. i 1216. zajedno s još nekim učenim ljudima i ljudima plemićkoga podrijetla, a priključio se zajednici koja se okupljala oko Crkve sv. Marije u Porcijunkuli, koja je bila vrlo značajno mjesto za Franjin život.⁷⁵ Njegovo su djelovanje u Redu 20-ih godina 13. stoljeća obilježili planovi za misije u Njemačku, a u njima je i sudjelovao. Osim toga, u jednom je trenutku proglašen vikarom Njemačke provincije. Nadalje, 1223. godine imenovan je kustodom, ali je vjerojatno oslobođen te funkcije te se pretpostavlja da se vratio u Italiju. Ne može se tvrditi sa sigurnošću da je vidio Franju Asiškoga u zadnjim godinama svoga života, ali neki autori pretpostavljaju da je vjerojatnije skupljao izvješća raznih svjedoka pa otuda slagao svoju priču.⁷⁶ Ono zbog čega je izuzetno važan za franjevačku zajednicu jesu njegova djela. Papa Grgur IX. zadužio ga je 1228. da napiše *Prvi životopis sv. Franje (Vita prima, Legenda Gregorii)*. Zatim, 1244. godine, generalni ministar Krescencije iz Jese, nakon generalnoga kapitula, zadužio ga je da napiše *Drugi životopis sv. Franje (Vita secunda)* koji je potvrđen 1247. godine. Osim ta dva kapitalna djela, napisao je i *Tractatus de Miraculis* (1250.-1253.) te *Legenda S. Clarae* (1255.-1256.).⁷⁷ Napisao je još *Životopis za upotrebu u koru* tridesetih godina 13. st.⁷⁸, a nedavno je otkrivena još jedna njegova hagiografija, *Vita brevior (Kraći životopis)* nastala između 1232. i 1239. godine.⁷⁹

Tomin opus pokazuje da ga se može smatrati službenim hagiografom Reda manje braće. Njegove su hagiografije bile službene hagiografije Reda do generalnoga kapitula u Parizu koji se održao 1266. godine. Tada su dvije hagiografije (*Legenda Major, Legenda Minor*) koje je napisao sveti Bonaventura zamijenile sve postojeće točnije, prijašnje su hagiografije zabranjene. Hagiografije Tome Čelanskoga potpuno su pale u zaborav do ponovnoga otkrića. Toma Čelanski umro je između 1260. i 1270. godine te je pokopan u Samostanu siromašnih klarisa.⁸⁰

⁷⁴ Isto, 56., 60.

⁷⁵ Isto, 56-57.

⁷⁶ Isto, 57-58.

⁷⁷ Isto, 58-59.

⁷⁸ ACCROCCA, „Uvod“, 225.

⁷⁹ FIELD, „New Light on the 1230s: History, Hagiography, and Thomas of Celano's The Life of Our Blessed Father Francis“, 239-240.

⁸⁰ WDZIECZNY, „The Life and Works of Thomas of Celano“, 59., 61.

2.6. OKOLNOSTI NASTANKA DVIJU HAGIOGRAFIJA (*PRVI ŽIVOTOPIS SV. FRANJE, DRUGI ŽIVOTOPIS SV. FRANJE*)

Paul Sabatier napravio je ogroman korak u razmatranju dviju hagiografija Tome Čelanskoga. On je glavnu razliku između dviju hagiografija našao u činjenici da je Čelanski pisao živote u skladu s dominantnom strujom u Redu manje braće. On je kazao kako je Čelanski u *Prvom životopisu sv. Franje* hvalio papu Grgura IX. i brata Iliju, a nije spominjao spiritualnu braću jer su prvi bili oni koji su odlučivali o sudbini Reda nakon Franjine smrti. Naglasak je promijenio u *Drugom životopisu sv. Franje* kada je spiritualna struja u Redu bila jača i kada je brat Ilija bio protjeran, a Grgur IX. mrtav.⁸¹ Sabatier je time napravio pomak u razmatranju hagiografije kao vjerodostojnoga izvora znanja o Franji, ali je pre naglasio ulogu pape i brata Ilije. Cilj Tome Čelanskoga u prvoj hagiografiji bio je oslikati važnost Franjina života i poruke za Crkvu i društvo, a tako da ga prikaže najsvetijim čovjekom na zemlji. On je morao prikazati Franju kao novoga evanđelista kojega je poslao sam Boga kako bi popravio Crkvu i reformirao religiozni život kako bi pronašao opravdanje za pretvaranje rane zajednice siromašnih ljudi u crkveni red te osigurao mišljenje da duhovnu poruku svetoga Franje može očuvati samo bliska povezanost sa Svetom stolicom. No, Red nije zaustavio svoj razvoj s pojavom prve hagiografije. Kako se je Red polako klerikalizirao i počeo odmicati od početnih ideala, javila se potreba za osnaživanjem vrijednosti svojega osnivača i njegovih početnih vrlina kako bi se Red s tim mogao identificirati. Tako se objašnjava promjena u oblikovanju Franjina lika u *Drugom životopisu sv. Franje*. On je napisan kako bi slavio Franjine vrline (siromaštvo, askeza, ljubav prema molitvi) te kako bi našao mjesto Franji i njegovoj zajednici u povijesti spasenja. Kroz tu je hagiografiju jasno pokazao nezadovoljstvo razvojem Reda manje braće.⁸² Iako se takvim idejama približio spiritualističkom promatranju uloge franjevac na svijetu, sve to proizlazi iz njegova nezadovoljstva zbog odmicanja od početnih ideala. Nadalje, Sabatierovo se pre naglašavanje utjecaja dominantnih struja na Čelanskoga još više smanjuje promotrimo li razliku između dviju hagiografija Tome Čelanskoga u širem kontekstu nastanka hagiografija o Franji. Ne samo da se mijenja pristup oblikovanju njegova lika, nego se mijenja i način pisanja. Prvi je životopis označio početak pisanja o svom osnivaču. No, razvojem Reda manje braće promijenio se pristup jer su braća počela pisati o sebi. Priču o sebi uklopili su u narativnu priču o svome osnivaču. Tako je i Čelanski pod

⁸¹ WDZIECZNY, „The Life and Works of Thomas of Celano“, 65.

⁸² VAUCHEZ, *Francis of Assisi*, 188-189., 192.

krinkom hagiografije počeo pisati povijest i to povijest devijacija od početnoga ideala.⁸³ Grgur IX. i brat Ilija odabrali su Tomu Čelanskoga kao autora *Prvoga životopisa sv. Franje*. Papa mu je taj zadatak zadao nekoliko dana nakon proslave kanonizacije sv. Franje, 1228. godine. Čelanski je napisao prvu hagiografiju i nju je potvrdio papa Grgur IX. 1229. godine otkada je postala službenom hagiografijom Reda.⁸⁴ Uobičajeno je bilo da je hagiografija jedan od važnih dijelova cijeloga procesa kanonizacije. Ipak, ovdje je slučaj drugačiji. Čelanski je počeo pisati hagiografiju nakon kanonizacije i bio svjedokom proslave. Okolnosti su u tom trenutku bile drugačije jer je Grgur IX. požurio proces kanonizacije Franje Asiškoga.⁸⁵ U 13. st. svaki je svetac morao imati svoju hagiografiju koju je potvrdila papinska kurija i koja će biti svima dostupna te koja će se moći recitirati u određenim danima. Obje su strane u ovom slučaju imale koristi. Franjevcima je išlo na čast što je sam Kristov vikar proglasio njihova osnivača svecem, a Crkvi je imala odličan argument za obranu od napada heretika i ostalih neprijatelja koji su je optuživali da se odmaknula od ideala zacrtanih u Evanđelju. Te se okolnosti jasno čitaju u *Prvom životopisu sv. Franje*. Autor te hagiografije slavi novost koju je Franjo uveo u život Crkve. Njegova se sposobnost očitovala u tome što je uspio spojiti Franjinu karizmu koja je bila osobne prirode zajedno sa svetošću koja je bila povezana sa Svetom stolicom. On je prikazao model uzornoga kršćanskoga življenja koji je odgovarao izazovima novoga, modernoga vremena. Što je najvažnije, on je uspio napraviti poveznicu između Franje i njegova Reda.⁸⁶ U to je naravno uključio i papinsko viđenje Reda. Papa je prilikom kanonizacije sv. Franje objavio dvije bule, od kojih jedna (*Mira circa nos*) obiluje militarističkim metaforama koje se odnose na sv. Franju. On ga vidi kao pomoćnika Crkve, borca protiv zla. Nisu toliko naglašene njegove vrline, koliko uloga u širem kontekstu društva.⁸⁷ Toma Čelanski je išao ukorak s takvim viđenjem Franje. U *Prvom je životopisu sv. Franje* puno češće koristio sintagmu „hrabri Kristov vojnik“ nego li u *Drugom životopisu sv. Franje*.

Četrdesetih je godina 13. stoljeća situacija u Redu manje braće bila potpuno izmijenjena. Sve je krenulo s bulom *Quo elongati* koja je olakšala pripadnicima franjevačke zajednice da lakše dođu do stvari potrebnih za život i time smanjila strogost pokoravanja siromaštvu. Neki su fratri već tada smatrali da novo vodstvo učenih i mudrih ljudi vodi Red u krivom smjeru,

⁸³ CUSATO „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, 38., 71.

⁸⁴ WDZIECZNY, „The Life and Works of Thomas of Celano“, 58.

⁸⁵ CUSATO „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, 37.

⁸⁶ VAUCHEZ, *Francis of Assisi*, 145, 147-149.

⁸⁷ Isto, 145.

točnije, da udaljava Red od minoritskoga ideala. Nakon što je 1239. smijenjen brat Ilija, novi je generalni ministar počeo provoditi klerikalizaciju Reda manje braće, a mnogi su se počeli brinuti oko toga da su postali slični Redu propovjednika.⁸⁸ Najveći se pomak u pisanju hagiografija dogodio oko 1246. godine kada je generalni ministar Krescencije iz Jese htio ojačati snagu vrijednosti svoga osnivača kako bi se mogao odmaknuti od sličnosti s dominikancima. On je 1244. pozvao braću da skupe sva sjećanja na Franju. Kada je skupljeno dovoljno materijala (1246.), generalni je kapitul zajedno s generalnim ministrom zatražio Tomu Čelanskoga da napiše *Drugi životopis sv. Franje*.⁸⁹ Čelanski ga ovaj put piše s puno više informacija koje su mu se našle na raspolaganju. On mu tada pristupa kao sjećanju jer nastupa duboko uvjeren da su svi problemi u Redu nastali jer su braća zaboravila svoje korijenje. Zbog toga su se odmaknuli od početnoga ideala. Jedna od vrlina koju je htio istaknuti kod Franje bila je svakako poniznost i posvećenost siromaštvu. Zato je hagiografiju obogatio snažnim slikama Franje koji odlazi prositi kako bi zadovoljio osnovne potrebe. Time je htio pozvati braću da se sjete početnoga ideala, onoga u kojemu se nalazi bit minoritstva.⁹⁰ Sveti Bonavanetura odlučio je stati na kraj ogromnoj produkciji hagiografija. Postalo je preopasno da fratri progovaraju o povijesti svoga Reda kritizirajući devijacije ideala. Zato je, napisavši dvije nove službene hagiografije, njih proglasio jedinima službenima te se vratio na sigurno polje pisanja hagiografija u izvornom obliku.⁹¹

3. EMOCIONALNI SUSTAV

Govori li se o emocionalnom svijetu franjevačke zajednice, a onda i bilo koje druge zajednice, treba biti pažljiv s razumijevanjem pojmova. Emocionalni svijet franjevačke zajednice u ovom će se radu promatrati kroz prizmu emociologije. Proučavamo li emociologiju jedne zajednice ili određenoga razdoblja, onda analiziramo stavove i standarde jednoga društva ili grupe unutar toga društva o određenoj emociji i njezinu pokazivanju, zajedno s načinima na koje neka institucija potiče takve stavove u ljudskom odnošenju.⁹² Na primjer, ako uzmemo u obzir epizodu odlaska sv. Franje među Saracene, ovaj rad neće pokazati emocionalno iskustvo

⁸⁸ CUSATO „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, 41., 43., 67-68.

⁸⁹ VAUCHEZ, *Francis of Assisi*, 189-190., 192.

⁹⁰ CUSATO „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, 70-72.

⁹¹ Isto, 74-75.

⁹² Peter N. STEARNS, Carol Z. STEARNS, „Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards“, *The American Historical Review*, 90, 1985., 813.

prilikom odlaska među Saracene, nego će pokazati kako se je franjevac trebao osjećati kad je išao među Saracene i zašto se je tako trebao osjećati, točnije opisati emocionalne standarde unutar franjevačke zajednice. Vodeći se pristupom razjašnjavanja pojmova, važno je naglasiti da će se franjevačka zajednica promatrati kao jedna emocionalna zajednica. Emocionalna je zajednica grupa ljudi koja dijeli iste norme iskazivanja emocije te određenu emociju procjenjuje na isti način. Da bi se grupa ljudi mogla smatrati emocionalnom zajednicom, ona mora imati zajedničke „interese, vrijednosti i ciljeve“.⁹³ Promatrati franjevačku zajednicu kao jednu emocionalnu zajednicu omogućava autoru da prikaže stav te određene zajednice kao jedinstven, točnije da pokaže kakav bi stav pripadnici te zajednice trebali imati prema nekoj emociji, uzmemo li u obzir da svi dijele zajednički cilj i interes. Ljudi koji su pristupali ranoj franjevačkoj zajednici kao zajednički su interes dijelili želju za spasenjem nakon smrti kroz novi oblik življenja redovničkoga života. Time su oni postali dio jedne emocionalne zajednice te su podvrgnuti istim normama emocionalnoga iskazivanja i procjenjivanja određene emocije. Poanta prikazivanja jedne izdvojene emocionalne zajednice u ovom radu jest pokazati određenu intenciju u usustavljanju posebnoga emocionalnoga sustava. Bolje rečeno, emocionalni je sustav trebao utjecati na djelovanje i institucionalizaciju franjevačke zajednice. U trenutku kad je osoba odlučila postati dijelom franjevačke zajednice dogodila se depersonalizacija. Zbog depersonalizacije individualac se u svijetu počinje ponašati kao pripadnik grupe, a ne kao izdvojeni individualac, dakle on prihvaća vjerovanja, stavove i ponašanja te grupe kao svoje. Isto tako, ta osoba doživljava emocionalno iskustvo zbog nekoga događaja ili objekta na način kako bi se doživjeli u grupi, a ne individualno.⁹⁴ Promjena emocionalnoga sustava može se dogoditi na više načina. Slučaj s franjevačkom zajednicom može se opisati kao „emocionalna zaraza“. Ona se može dogoditi tako da ljudi preuzmu model emocionalnoga ponašanja utjelovljenoga u vođi ili istaknutom članu grupe preko njihova prikaza u medijima.⁹⁵ Medij bi u slučaju franjevačke zajednice bio hagiografija u kojoj je Franjo prikazan kao model emocionalnoga ponašanja, a ostali članovi zajednice prema njemu su oblikovali svoje emocionalno ponašanje, stavove i vrijednosti. Moglo bi se reći da je sam Franjo tražio svojevrsnu depersonalizaciju. Imao je izričit stav protiv osobenjaka te je raskrinkao mnoge koji su se izdizali iznad ostalih u zajednici. Tako Čelanski u *Drugom životopisu sv. Franje* komentira: „Uvijek se valja čuvati posebnosti koja u sebi nije ništa drugo nego lijepa propast. O to su se na temelju vlastita iskustva uvjerali mnogi

⁹³ ROSENWEIN, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, 2., 24.

⁹⁴ Eliot R. SMITH, Diane M. MACKIE, „Intergroup Emotions“, *Handbook of Emotions*, New York, London, 2008., 429.

⁹⁵ SMITH, MACKIE, „Intergroup Emotions“, 434.

osobenjaci, jer »do neba se uzdizahu, i u bezdan se spuštahu« (Ps 107,26)“.⁹⁶ Kad Barbara Rosenwein objašnjava emocionalne zajednice, osim što ih prepoznaje kao socijalne, prepoznaje ih i kao tekstualne zajednice jer se s tekstovima u srednjem vijeku živjelo, njih se pamtilo napamet, a posebno hagiografije koje su pisane da bi ljudi u njima pronašli model življenja. Zato autorica promatra emocionalne zajednice i kroz Foucaultovu teoriju diskursa koja joj omogućava da ih opisuje kroz zajednički vokabular i način mišljenja koji imaju kontrolirajuću funkciju. Emocionalne zajednice sastoje se od čitavih postava osjećaja, a njih je moguće prikazati analizirajući tekstove koje vežemo uz tu određenu zajednicu.⁹⁷

3.1. EMOCIONALNI SVIJET U POZADINI DJELOVANJA I INSTITUCIONALIZACIJE FRANJEVAČKE ZAJEDNICE

Nakon što se objasnilo kako je moguće ustrojiti emocionalni sustav franjevačke zajednice, važno je i vidjeti zašto je bilo potrebno ustrojiti takav sustav.

Emocije su vezane i uz kogniciju, što bi značilo da one uključuju i percepciju, određeno znanje i sposobnost djelovanja u svijetu, točnije one su prije svega način angažmana u svijetu. Kognicija je svojevrsni preduvjet emocije, npr. da bi se bojala, osoba mora biti svjesna opasnosti. Isto tako, emocije se pokazuju u ponašanju, a događaju se i zbog naših uvjerenja ili procjena.⁹⁸ Dakle, emocije uzrokuju naše ponašanja na svijetu, no zanimljivo je da mi učimo na koji način i zbog čega dolazi do određene emocije. Recimo, bojimo se vatre jer se vidimo opasnost u tome da ćemo se opeći (što smo naučili iskustveno ili smo posredno upozoreni) pa ćemo zato izbjegavati dotaknuti je. Strah je uzrokovao to da se fizički odmičemo od vatre na sigurnu udaljenost, dakle upravljao je našim ponašanjem. Kada se emocije povežu s regulacijom ponašanja, otvara se mjesto manipulaciji. Istraživanja pokazuju da kad grupa osjeća bijes, može se javiti želja da napadne vanjsku grupu, ako osjeća gađenje, može se javiti želja da se druga grupa izbjegne. Izuzetno je važno pritom odrediti što druga grupa znači za našu grupu.⁹⁹ Franjevačka je zajednica također grupa koja pretendira imati zajednički emocionalni doživljaj drugih grupa. Kao primjer druge grupe mogu se uzeti gubavci. To je

⁹⁶ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 708.

⁹⁷ ROSENWEIN, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, 25-26.

⁹⁸ Robert C. SOLOMON, „The Philosophy of Emotions“, *Handbook of Emotions*, New York, London, 2008., 10-12.

⁹⁹ SMITH, MACKIE, „Intergroup Emotions“, 431., 436.

grupa koja bi inače izazvala gađenje, što pokazuje njihova izoliranost¹⁰⁰ u srednjem vijeku, dakle zbog gađenja, ljudi su ih izbjegavali. Osim gađenja, ljudi su mogli osjećati i strah od zaraze. Toma Čelanski u *Prvom životopisu sv. Franje* opisuje kako je Franjo na početku vidio gubavce: „Toliko mu je nekoć bilo odvratno gledati gubavce, kao što je sam govorio, da bi u vrijeme svoje taštine rukama začepio nos kad bi iz udaljenosti od gotovo dvije milje opazio njihove nastambe.“¹⁰¹ No Franjo od njih nije pobjegao, zbog Boga im je pomagao kako bi sebe prezreo te na kraju odnio pobjedu nad samim sobom.¹⁰² Dakle, ono što je Čelanski htio postići ovom slikom jest da franjevačka zajednica ne treba osjećati gađenje prema gubavcima, nego im pomagati. To je bilo moguće jer su gubavci bili određeni kao oni kojima treba pomoć, a ako im budu pomagali, a ne bježali od njih, bit će korak bliže spasenju na drugom svijetu. Time je određenje druge grupe odredilo ponašanje franjevačke zajednice prema gubavcima kao drugoj grupi, a na način da je osjećaj gađenja prema gubavcima prikazan kao negativna pojava. Kasnije će se pokazati kako je emocionalna regulacija franjevačke zajednice odredila i njihov odnos prema primjerice siromasima i Saracenima. Ne samo da je odredila njihov odnos s drugim grupama, nego i djelovanje prema njima.

Ostaje odrediti kako su emocije mogle pridonijeti institucionalizaciji. Da je franjevačka zajednica postala institucionalizirana vidi se po primanju u okrilje Crkve, *Potvrđenom pravilu*, redovitom održavanju generalnih kapitula i jasnoj hijerarhiji vođa itd., što je već prikazano u jednom od prethodnih poglavlja. Utvrđivanje jasne hijerarhije vođa jedan je od znakova institucionalizacije.¹⁰³ U trenutku kad je jasna hijerarhija postavljena, zajednica se dijeli na one na visokim pozicijama i na one na niskim pozicijama. Ako se individualci ponašaju u skladu s kulturalnim vjerovanjima i očekivanjima, kod više pozicioniranih članova javljaju se pozitivne emocije (sreća, ponos...), a kod niže pozicioniranih javljaju se negativne emocije (ljutnja, strah...). Zadavanje zadataka koje treba izvršiti služi jasnom uspostavljanju

¹⁰⁰ Vrhunac zaraze gubom događa se u 12. i 13. st. kada su leprozoriji prekrivali čitava kraljevstva. Gubavci spadaju u izopćenike srednjega vijeka. Izolirani su unutar svojih bolnica, a kada izađu van „njihova“ prostora, moraju klepetati čegrtaljkom kako bi ih ljudi zaobišli. Guba je smatrana jednom od najgorih kazni (zaraza gubom gora i od lomače, vidi Béroutovu pripovijest o kraljevu kažnjavanju Izolde). Kršćanski grad drži gubavce na izoliranom, ali bliskom mjestu jer su s jedne strane opasni, a s druge im blizina omogućava da im se pokazuje milosrđe. Franjo izaziva sablazan jer on ne samo da živi s njima i pomaže im, on želi biti jedan od izopćenika. O gubavcima i izopćenicima srednjega vijeka vidi više u: Jacques LE GOFF, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Zagreb, 1998., 409-411, 414.

¹⁰¹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 256.

¹⁰² Isto, 256.

¹⁰³ Osim što je to jedan od znakova institucionalizacije, funkcija poglavara bila je nužnost franjevačke zajednice koja se oduvijek inspirirala jednim duhom. Zajednički poglavar bio je potreban kako bi zajednicu nadahnjivao jedan duh. Najviša je funkcija u Redu generalni ministar, no stvarno se vodstvo braće preselilo na provincijalne ministre. Iako odnos poglavar-podložnik ukazuje na klasični redovnički poredak, on nikada ne ukida činjenicu da su i jedan i drugi braća. O poglavarima u Redu manje braće vidi više u: ESSER, *Početak i svrha Franjevačkoga reda*, 48-55.

hijerarhije, ali i budi razne emocije. Ako dođe do neslaganja između više pozicioniranih i niže pozicioniranih, emocije koje se bude nisu iste na obje strane. Onaj koji je na višoj poziciji doživjet će emociju ljutnje, a onaj na nižoj poziciji tugu. K tome će zajednica sankcionirati onoga niže pozicioniranog što će pobuditi još više negativnih emocija.¹⁰⁴ Franjevačka je zajednica i takvim problemima našla rješenje – opisala je poželjno ponašanje više pozicioniranih i niže pozicioniranih članova, točnije poželjnim emocionalnim stanjima uvjetovala ponašanje jednih i drugih.

3.1.1. EMOCIJE U KREACIJI FUNKCIJE FRANJEVAČKIH POGLAVARA

Odnos podložnika i poglavara u franjevačkoj zajednici pokušao se utvrditi i kroz hagiografije, a iza toga odnosa skrivalo se i upravljanje emocijama.

Kako se je podložnik trebao odnositi prema poglavaru, čitamo iz prve hagiografije Tome Čelanskoga: „Nada sve poslušni vojnici nisu se usuđivali ništa pretpostavljati svetoj poslušnosti. Prije nego što bi izvršili nalog poslušnosti, pripremali su se na izvedbu zapovijedi. Kad se radilo o zapovijedima, nisu ispitivali zašto su naređene. Uklonivši svako protivljenje, gotovo bi srljajući hitali.“, a osim toga Franjine su riječi opisale kako se zapovijed treba izvršavati: „Brat podložnik mora bez oklijevanja – ne samo kad čuje glas brata poglavara nego i onda kad na drugi način spozna njegovu volju – izvršiti ono što po nekom znaku razabere da poglavar hoće.“¹⁰⁵ Ono što čitamo iz toga jest da su se zapovijedi i želje poglavara trebale ispunjavati pa makar bile i neizrečene te da je poslušnost imala važno mjesto u uspostavljanju hijerarhije. Emocije su popratile ispunjavanje poslušnosti. Tako se na jednom mjestu u *Drugom životopisu sv. Franje* jasno naglašava: „A onaj koji bi oklijevao da se pokori nalogu iz poslušnosti niti se Boga boji, niti se srami ljudi.“¹⁰⁶ Kasnije će se vidjeti da se franjevac trebao bojati Boga te da taj strah pozitivno utječe na franjevačko djelovanje kao što se i ovdje logično prikazuje. Dakle, ako se bojiš Boga, ispunit ćeš nalog iz poslušnosti. A ne bojati se Boga, bio bi grijeh. Cijela priča o poslušnosti proizlazi iz temeljnoga usmjerenja franjevačke zajednice. Sam je Franjo odabrao ime zajednice: „Hoću da se ovo bratstvo zove Red manje braće.“, a Toma Čelanski objašnjava zašto: „I doista su bili manji, bivajući »svima podložni« uvijek su tražili neugledna mjesta i obavljali takve poslove

¹⁰⁴ Jan E. STET, Jonathan H. TURNER, „The Sociology of Emotions“, *Handbook of Emotions*, New York, London, 2008., 35., 37.

¹⁰⁵ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 268., 271.

¹⁰⁶ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 772.

te se činilo kao da im se nanosi velika nepravda, da bi se tako mogli učvrstiti na pouzdanu temelju istinske poniznosti i da bi se među njima prikladnim rasporedom podigla duhovna zgrada kreposti.“¹⁰⁷ Nadalje, emocije su stajale iza podložnosti, poniznosti i poslušnosti: „I zbilja, kad su sve zemaljsko prezreli, a sami sebe nisu nikada ljubili sebičnom ljubavlju, svu su ljubav izlivali na zajednicu. Trudili su se da sami sebe predaju drugima da bi zajednički izlazili u susret bratskoj potrebi.“¹⁰⁸ Time već postaje jasnije koje su emocije bile poželjne kako bi se ostvarila podložnost, poniznost i poslušnost. Oni su prije svega trebali osjećati ljubav prema zajednici, a ako bi je osjećali onda im ne bi predstavljalo problem ostvarivati gore navedene zahtjeve. Osim toga, svrhu njihova reda čitamo iz imena, oni su bili u svemu manji, kako pred ljudima, a onda logično i pred svojim poglavarom pa su time njemu morali biti podložni, poslušni i ponizni. Time je ponos bio nepoželjna emocija kod podložnika, ona koja bi mogla stvarati probleme.

Nicholas W. Youmans pokazuje put promjene franjevačke poslušnosti vremenski ograničen na ranu zajednicu. On dokazuje kako je na početku uloga poglavara bila regulirana i konceptom savjesti braće što bi značilo da nisu morali izvršiti ono što je protivno njihovoj savjesti. No, kako se red sve više institucionalizirao i hijerarhizirao poglavari su dobivali sve veći autoritet, da bi na kraju odnos poglavara i podložnika bio uređen bespogovornom poslušnošću.¹⁰⁹ No, kako je već prije rečeno, kod više pozicioniranih članova mogao bi se osjetiti ponos. To bi bilo logično osjećati jer su pod sobom imali podložnike spremne ispunjavati sve zapovijedi koje oni zamisle. Time dolazimo do emocionalne regulacije franjevačkih poglavara. Osjećati bilo kakvu vrstu ponosa i uzvišenosti bilo bi protivno temeljnom usmjerenju Reda manje braće jer su oni manji od svih ljudi. Zato se poglavare upozorava u *Opomenama* koje se pripisuju sv. Franji: „Blago sluzi za kojega se ustanovi kako je među svojim podložnicima tako ponizan kao da je među svojim gospodarima.“¹¹⁰ Franjina nam slika govori puno o tome kakav bi trebao biti generalni ministar. *Drugi životopis sv. Franje* opisuje nam Franju kao generalnoga ministra koji je prije svega bio ponizan i to je bilo glavno obilježje njega kao poglavara. K tome, on je uvijek svojem mišljenju pretpostavljao mišljenje drugoga brata te je smatrao da ga pohvale vode u propast, dok ga kritike odvođe

¹⁰⁷ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 267.

¹⁰⁸ Isto, 268.

¹⁰⁹ Vidi više o konceptu poslušnosti kod rane franjevačke zajednice u: Nicholas W. YOUMANS, „Non sic erit inter fratres. Internal Structures of Obedience in Early Minorite Relational Constructs“, Mirko BREITENSTEIN i dr. (ur.), *Rules and Observance: Devising Forms of Communal Life*, 2014., 3-41.

¹¹⁰ „Opomene“, u: *Franjevački izvori*, 204.

prema popravku svoga puta i time pomažu njegovu spasenju.¹¹¹ Nadalje, kako bi dao pravi primjer poniznosti, odrekao se svoje poglavarске funkcije, prvenstveno zbog svoje slabosti te je svoju zajednicu predao na upravljanje generalnim ministrima.¹¹² Time je pokazano kako Franjo nije osjećao ponos zbog svoje poglavarске službe, smatrao se nedostojnim takve službe te tako pokazao kako je služba poglavara izrazito teška, a da u njoj prije svega poglavar treba biti ponizan. On je opisao pravoga poglavara kao onoga koji smatra da mu je služba dana na teret, a ne na čast te da bi prije svega trebao biti blag, no s oprezom jer: „Da ipak prevelika blagost ne bi urodila mlitavošću, a popustljiva blagost raspuštenošću, kao što svima iskazuje ljubav, tako neka zadaje strah onima koji čine zlo.“¹¹³ Takvim se navodima želi spriječiti osjećanje ponosa zbog visoke službe i ugleda koje drži poglavar. Isto tako, ministra se poziva i da strahom uređuje disciplinu unutar zajednice što znači da se kroz hagiografiju promovira manipulacija emocijama u svrhu održavanja discipline te se ta mogućnost daje poglavarima kako bi bolje upravljali zajednicom. Iako se može učiniti da poglavar ima odriješene ruke u davanju zapovijedi i upravljanju zajednicom, sam Franjo prilikom predavanja zajednice u ruke generalnih ministara izgovara upozorenje: „Na sudnji su dan dužni pred tobom, Gospodine, položiti račun, ako koji brat ili zbog njihova nemara, ili zbog primjera, ili pak zbog oštra postupka propadne.“¹¹⁴ U *Nepotvrđenom pravilu*, u IV. poglavlju koje govori o ministrima i odnosu s braćom, Franjo ponavlja gotovo slično upozorenje: „I neka imaju na umu ministri i sluge što Gospodin veli: Nisam došao da budem služen, nego da služim (Mt 20,28), i da im je povjerena briga za duše braće, za koje će na dan Sudnji pred Gospodinom Isusom Kristom morati dati račun (usp. Mt 12,36) ako tko propadne zbog njihove krivnje ili zla primjera.“, a sliku Sudnjeg dana pojačava sljedećom na početku idućega poglavlja: „Stoga čuvajte duše svoje i svoje braće, jer strašno je upasti u ruke Boga živoga (Heb 10,31).“¹¹⁵ Vrlo snažne slike poglavara na Sudnjem danu te kazne koja može doći od Boga, a eksplicitno se kaže da je strašna, imale su funkciju kontrole poglavara. Funkcija takvih slika jest izazvati strah kod poglavara kako bi se kontroliralo njihovo ponašanje. Takve slike pronalazimo u hagiografiji i pravilu što znači da se zasigurno računalo na disciplinirajuću ulogu straha u hijerarhiji franjevačke zajednice. U kontroli poglavara možda se u uklanja uloga savjesti braće, jer i sam Franjo u *Opomenama* kaže: „Ta ima mnogo redovnika koji se, pod izlikom da vide bolje stvari od onih koje zapovijedaju njihovi

¹¹¹ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 765-766.

¹¹² Isto, 767.

¹¹³ Isto, 788.

¹¹⁴ Isto, 767.

¹¹⁵ „Nepotvrđeno pravilo“, u: *Franjevački izvori*, 162.

poglavari, obaziru natrag (Lk 9,62) i vraćaju se na bljuvotinu (Izr 26,11) vlastite volje. Oni su ubojice i zbog svojih zlih primjera upropaštavaju mnoge duše.¹¹⁶ Ono što ostaje prisutno uvijek jest upravo izazivanje straha pred Bogom koji bi trebao dovesti do samodiscipline samih poglavara. Time se pokazuje kako se izazivanjem određenih emocija utječe na izvršavanje uloge franjevačkoga poglavara te kako se manipulacijom emocija želi osigurati disciplina unutar Reda manje braće. Kako bi se spriječile neugodne emocije kod podložnika i ugodne emocije kod poglavara, tekstovi franjevačke zajednice promoviraju potrebu poniznosti svakoga člana, sreću kod ispunjenja zapovijedi i služenje jednih drugima te barem načelno izjednačavanje ministra i sluge vodeći se riječima Isusa Krista koji je došao služiti, a ne biti služen.

3.2. IZOKRENUTI SVIJET EMOCIONALNOGA DOŽIVLJAJA

Kad je Franjo počeo mijenjati svoj život, često su ga smatrali luđakom. Smatramo li nekoga luđakom, mislimo da se on ne ponaša normalno, a normalno je ponašanje društveno određeno. Dok je Franjo još uvijek živio svjetovnim načinom života dogodio se sukob Perudićaca i Asižana te je prilikom toga sukoba Franjo bio zarobljen. Prema Čelanskom, Franjo se smijao okovima i omalovažavao ih, dok su drugi utamničeni oplakivali svoju zatvoreničku sudbinu. Njima to nije bilo jasno i „oni su ga tužni prekoravali što se pokazivao radosnim, smatrali su ga budalastim i ludim.“¹¹⁷ Nadalje, njegov je otac „služenje Kristu smatrao ludošću, posvuda ga je pratio kletvama“¹¹⁸, a ni svijet ispočetka nije dobro reagirao na njega, oni koji su ga znali „počeli su ga sažalno prekoravati i nazivati ga budalom i luđakom. Na nj su se nabacivali uličnim blatom i kamenjem.“¹¹⁹ Oni su se čudili promjeni u njegovu ponašanju te promatrali kako je sav iznemogao, a „zato su mu sve što je činio uračunavali u mahnitost i ludost.“¹²⁰ Franjo je bio siguran u svoju promjenu i strpljiv prije svega, „za sve je ovo bio gluh, i nepravda ga nije ni slomila ni izmijenila, nego je za sve to zahvaljivao Gospodinu.“¹²¹ Franjino je ponašanje začudilo mnoge, oni ga ispočetka nisu dobro prihvatili, što je gore, smatrali su ga luđakom. Čelanski, dakle, želi pokazati da Franjino ponašanje nije bilo u skladu s tadašnjim društvenim standardom. Njegovo je ponašanje potaknuto emocijama. Priča o

¹¹⁶ „Opomene“, 199.

¹¹⁷ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 694.

¹¹⁸ Isto, 699.

¹¹⁹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 253.

¹²⁰ Isto, 253.

¹²¹ Isto, 253.

njegovu zatočeništvu govori puno o izokrenutom svijetu emocionalnoga doživljaja kod Franje, a onda posredno i kod franjevacu. Dok su drugi, „normalni“, bili tužni zbog situacije u kojoj su se našli, Franjo se takvoj situaciji radovao. Franjo se radovao jer je već bio na putu promjene srca i posvećivanja života Bogu. Ipak, uobičajen je emocionalni doživljaj zatočeništva tuga, a ne radost. Zatočeništvo se može promatrati kao formalni objekt emocije. Formalni bi objekt spadao u kognitivni dio emocije, točnije njega se može promatrati kao minimalni zbroj uvjerenja koji definiraju vrstu emocije i posebnu vrstu emocionalnoga doživljaja. Formalni je objekt, primjerice straha, neki zastrašujući objekt kojega prate uvjerenja koja čine svjesnost o opasnosti toga objekta.¹²² Isto tako, objekt ne mora postojati, točnije ne mora postojati u stvarnosti da bi se od njega strahovalo, on može biti zamišljen.¹²³ Postave li se stvari na takav način, otvara se mogućnost učenja emocionalnoga doživljaja. Prirodne nepogode ili neuobičajene pojave poput potresa, plime, kometa, padajućih zvijezda izazivaju strah kod čovjeka jednostavno kao nešto nepoznato ili nešto što može donijeti smrt. No, razni su autori srednjega vijeka padanje zvijezda, zajedno s potresima i još mnogim, sličnim fenomenima, opisali kao znakove dolaska Antikrista i kraja svijeta, što je rezultiralo kolektivnim strahom srednjovjekovnoga društva. Običan pad zvijezde mogao je kod srednjovjekovnoga čovjeka izazvati strah od Sudnjega dana.¹²⁴ Dakle, pridavanjem raznih kognitivnih uvjerenja nekom podražaju, emocionalni se doživljaj značajno može promijeniti. Padanje zvijezde može izazvati udivljenje, iznenađenje ili strah kao nešto nepoznato. No, kad se padanje zvijezde objasni kao predznak Sudnjega dana, čovjek zbog toga (naučenoga) kognitivnoga uvjerenja mijenja emocionalni doživljaj. Padanje zvijezde za njega postaje okidač straha od Sudnjega dana. Ono što se time pokazuje jest da je iz tekstova i raznih učenja moguće naučiti emocionalni doživljaj. Franjo je postavio novu paradigmu emocionalnoga doživljaja, ali i doživljaja svijeta, a franjevačka je zajednica preko hagiografija i ostalih normativnih tekstova mogla naučiti novi, izokrenuti svijet emocionalnoga doživljaja.

U Franjinu je emocionalnom svijetu, čak i zavist mogla postati pozitivnim emocijom, samo je bilo potrebno precizno odrediti objekt emocije. Tako je u *Drugom životopisu sv. Franje* zapisano: „A kad je od sebe već odbacio svaku zavist, ipak nije mogao biti bez zavisti prema siromasima. Ako bi kada vidio nekog siromašnjega od sebe, odmah se u njemu probudila

¹²² SOLOMON, „The Philosophy of Emotions“, 12.

¹²³ Isto, 13.

¹²⁴ O strahu od Antikrista i Sudnjega dana u srednjem vijeku vidi više u: LE GOFF, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 261-267.

zavist te bi se s takvim počeo natjecati, jer se bojavao da ga taj u siromaštvu ne pobijedi.“¹²⁵ Da se razumijevanje te emocije ne bi pogrešno protumačilo, kasnije je detaljnije opisano takvo osjećanje. Pošto se je po svijetu razglasilo da su franjevci najveći siromasi, nije bilo prikladno ugledati većega siromaha od njih. Dalje Čelanski nastavlja: „O, neviđene li zavisti! O, natjecanja li što bi ga sinovi trebali prihvatiti! To nije ona zavist koja teško podnosi tuđa dobra; to nije ona koju Sunčeve zrake potamnjuju; to nije ona koja se suprotstavlja ljubavi; to nije ni ona koju muči gorčina.“¹²⁶ U ovom je slučaju zavist, čiji su objekt siromasi pozitivna emocija za franjevačku zajednicu. Ona je pozitivna jer se ne protivi ljubavi, ali istovremeno pomaže ponašanju franjevačke zajednice. Ako se uspije postići franjevci zavide siromasima, onda će htjeti biti siromašniji od njih. Takvo bi postavljanje uvjerenja koja prate siromahe kao objekt zavisti, moglo dovesti do toga da emocija zavisti djeluje na ponašanje franjevačke zajednice. Ona bi se mogla posvetiti održavanju najekstremnijega siromaštva kako bi pobijedila (zbog zavisti) najveće siromahe svijeta. A održavanje siromaštva bilo je izuzetno važno za franjevačku zajednicu jer ona ipak spada u prosjačke redove te je siromaštvo jedno od njenih temeljnih načela. Tako hagiografija pomaže ustrojavanju željenoga (izokrenutoga) emocionalnoga sustava koji bi trebao utjecati na ponašanje i djelovanje franjevačke zajednice, ali također i na stvaranje njena identiteta.

3.2.1. SREĆA, RADOST I VESELJE

Emocije sreća, radost i veselje često se pojavljuju u dvjema hagiografijama Tome Čelanskoga. One označavaju isto stanje duha – zadovoljstvo, ushit zbog nekoga podražaja. Podražaji su ono što ćemo nazvati objektom tih emocija. U hagiografijama nalazimo razne objekte koji bude emocije sreće, radosti i veselja. Uzmimo za primjer neke od njih: pogled na ljepote svijeta, vojnička slava, Gospodinove upute, nevolja, odreknuće od zemaljskoga, fizički napad, propovijedanje pokore, propovijedanje pred papom, priključenje novih članova, okupljanje zajednice, blagovanje isprošenoga, osamljeno mjesto, vrijeđanje braće, prisutnost ptica, promatranje Božjih stvorova i prirode kroz koje se očituje Stvoriteljeva mudrost, jaslje, ustrajanje u započetom, budući život, smrt, bolest i tegobe tijela, okovi, božansko odlikovanje

¹²⁵ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 738.

¹²⁶ Isto, 738.

umjesto viteške slave, davanje, *Pravilo*, udobna postelja itd.¹²⁷ Kad se tim objektima dodaju uvjerenja koja čitamo iz hagiografija, može se procijeniti kada su sreća, radost i veselje korisni za zajednicu, a kada ne.

Na početku, dok je bio u grijesima, Franjo se nije mogao radovati ljepotama svijeta te se znao razveseliti recimo vojničkoj slavi.¹²⁸ Nakon što je njegovo srce promijenjeno, promatrao je s udivljenjem Božje stvorove i prirodu koji su mu tada prikazivali Stvoriteljevu mudrost. Kao što se radovao takvim ljepotama, tako se veselio kad je vitešku slavu zamijenio božanskim odlikovanjem.¹²⁹ Kroz ove se primjere koliko se emocionalna franjevačka zajednica razlikovala od ostatka svijeta. Ono što je prije ulaska u nju budilo emocije sreće, radosti i veselja sada više nije dostatno. Jednom kad je individualac ušao u franjevačku zajednicu od njega se očekivalo da mu novi objekti bude sreću, radost i veselje, npr. fizički i verbalni napadi na braću, bolest i tegobe tijela, okovi, smrt i budući život.¹³⁰ Ovi primjeri pokazuju izokrenuti svijet emocionalnoga doživljaja. Bolest i tegobe tijela, a istovremeno i smrt, u franjevačkoj zajednici bude sreću, veselje i radost jer oni smatraju da je bolest dar od Boga, a da smrt označava prijelaz u Kraljevstvo nebesko. To su uvjerenja koja prate ove objekte i stoga kod franjevačke zajednice izazivaju pozitivne emocije poput sreće, radosti i veselja. Takav je sustav uvjerenja karakterističan za franjevačku emocionalnu zajednicu i tako se ona razlikuje od ostalih. Uostalom, tjelesno trpljenje i opasnost po život realne su činjenice franjevačkih misija. Zato je te objekte važno povezati s pozitivnim emocijama kako bi braća lakše prihvatila takve opasnosti. Kad se spominje udobna postelja kao objekt sreće, onda se radost zbog udobne postelje pripisuje đavlu, a bratu takva postelja ne pristaje.¹³¹ Također se ne poriče da je udobna postelja ugodnija tijelu, no tada se osjećaj radosti pripisuje đavlu kako braća ne bi tražila sreću u takvim stvarima i kako ustrajala na njegovanju teška načina života i kako ne bi udovoljavali tijelu.

Sam je Franjo objasnio zašto je on sam toliko radostan, veseo i sretan te čemu takvo stanje duha pomaže. U *Drugom životopisu sv. Franje*, Toma Čelanski prenosi sljedeće Franjine riječi: „Tada se đavao posebno raduje kad slugi Božjem uzmogne ugrabiti radost duha. Sa sobom nosi prašinu kako bi je mogao ma i u najmanjoj mjeri ubaciti u savjest i tako uprljati

¹²⁷ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 249-250., 251., 254., 255-256., 259., 263., 265., 266., 276., 278., 286., 289-290., 292., 306., 307; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 694., 695., 727., 742., 786., 800., 803., 804.

¹²⁸ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 249-250.

¹²⁹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 289-290.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 695.

¹³⁰ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 255-256., 276., 307.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 694., 803.

¹³¹ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 727.

bjelinu duše i zamazati čistoću života. No kad duhovna radost ispunja srca, uzalud zmija izlijeva smrtonosan otrov. Đavli ne mogu naškoditi Kristovu slugi kad vide da je ispunjen svetom radošću. Kad je duh plačljiv, žalostan i turoban, lako ga ili obuzima žalost ili se prepušta ispraznim veseljima.¹³² Ne samo da je ovim riječima Franjo opisao smisao radosti, sreće i veselja u franjevačkoj zajednici, nego je istovremeno postavio standard emocionalnoga doživljaja – jasno je odredio koja je opasnost žalosti koja se može javiti u zajednici. Nadalje, on je precizirao kakva je radost dobra radost: „dok je prihvaćao duhovno veselje, brižno je izbjegavao ono neumjesno. Znao je da treba žarko ljubiti ono što usavršuje, a isto tako treba izbjegavati ono što je zarazno... Tako je često, kad je bio mnogo uzvisivan i slavljem, odmah žalosteći se i jecajući padao u osjećaj žalosti.“¹³³ Franjo je htio da se braća pokazuju veselima dok propovijedaju i žive teškim načinom života, no izričito se protivio veselju nekoga brata koje bi bilo potaknuto nekom pohvalom ili slavom. Time se opet radilo na tome da se suzbije pojavljivanje ponosa, a kako bi se zadržala poniznost. Kako bi braća zadržala veseo duh, hagiografije su ponudile i razne vrste kognitivne pomoći pri regulaciji emocija. Tako je sam Franjo savjetovao braću da se posvete molitvi dok im se ne povrati radost koja dolazi od spasenja. Drugi je mehanizam bio naglašavanje zahvalnosti za sve nepogode koje su pogađale pa su tako u trenutku Franjine smrti pjevali *Hvale Gospodinu*, kako bi veselo proslavili trenutak njegova odlaska.¹³⁴ U hagiografijama je svaki oblik franjevačkoga djelovanja popraćen emocijama radosti, sreće i veselja. Franjo je bio sretan, radostan i veseo u trenucima kad je davao onima kojima je bilo potrebno, kad je na njemu prepoznato siromaštvo te kad bi propovijedao.¹³⁵ Vežanjem pozitivnih emocija uz svaki oblik djelovanja franjevačke zajednice, stvarala se ugodna, pozitivna atmosfera, a težak se život tako činio prihvatljivijim i poželjnijim. To je vrlo značajno za emocije koje su slične raspoloženjima, poput radosti. Raspoloženja imaju duži interval trajanja od emocija i označavaju relativno duže stanje u kojem se čovjek nalazi. Za njih se zna tvrditi da nemaju jasno određeni objekt, ali ga ipak imaju – cijeli svijet, što bi značilo da razni podražaji koji nas okružuju mogu aktivirati tu emociju (npr. radost ili tugu), a time i snažno utjecati na to kako će se čovjek prikazivati u društvu. To se slaže s mišljenjem da depresivni čovjek živi u depresivnom svijetu.¹³⁶ Time se može zaključiti da je bilo izrazito važno svaki aspekt franjevačkoga djelovanja, a onda i time zahtjevnoga načina života popratiti pozitivnim emocijama, poput radosti, kako bi se stvorio

¹³² Isto, 759.

¹³³ Isto, 761.

¹³⁴ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 307.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 759.

¹³⁵ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 259., 286.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 742., 786.

¹³⁶ SOLOMON, „The Philosophy of Emotions“, 12.

dojam radosnoga svijeta u kojem živi radosni franjevac, što će biti primamljivije novim članovima, ali i imati bolji utjecaj na ljude kojima se propovijeda.

3.2.2. TUGA I ŽALOST

Toma Čelanski nije prikazao previše slika koje bi prikazivale tugu ili žalost. Neki od objekata tuge kod braće ili Franje bili su: svećenik koji bi brata nazvao licemjerom, ovčica koja podsjeća na Isusa među farizejima i svećeničkim prvacima, oni koji bi težili vrhuncima, a srozali se do najnižeg, Kristova muka, kad je Franjo prorekao poraz, a vojska je ipak krenula u napad.¹³⁷ Uzmu li se ti objekt u obzir, dolazi se do zaključka da su dvije stvari mogle rastužiti franjevačku zajednicu: vlastiti grijeh i Kristova muka. Ipak emocija tuge i žalosti dolazi više do izražaja kad je usporedi sa srećom i radošću. Hagiografije prikazuje stanja Franje, njegovih sljedbenika i klarisa koji lako prelaze iz stanja radosti u stanje žalosti i obratno. Tada su objektima pridružena dvosmjerna uvjerenja – jedno koje služi poticanju radosti, a jedno koje služi poticanju žalosti. Tako su na primjer braća žalila što su izgubila oca, ali se radovala što je prešao kod Boga i što su se po njemu činila čudesa.¹³⁸ Isto tako su se klarise pronašle između radosti i tuge kad su se opraštale od Franjina tijela. S jedne su strane izgubile oca i utočište pa su bile tužne, ali „jer bijaše vrlo neumjesno naricati nad onim čijem preminuću dolazi u susret mnoštvo anđeoske vojske i raduju se sugrađani svetih i ukućani Božji“, suzbijale su svoj plač.¹³⁹ Sam je Franjo znao proživljavati stanje radosti i tuge, npr. kad je ugledao propetoga serafa (njemu se je divio, ali i patio zbog njegove muke) ili kad bi sa zanosom srca, radostan na francuskom pjevao Gospodinu pa završio u suzama kad bi se sjetio njegove Muke.¹⁴⁰

Odnos sreće i tuge, radosti i žalosti dolazi najviše do izražaja i ima najveći značaj u jednom Franjinom upozorenju braći koje nalazimo u drugoj hagiografiji. Jednom je Franjo naišao na brata koji je bio žalostan i odmah ga opomenuo jer nije prikladno da se braća pred ljudima prikazuju tužna, nego vedra te ga je savjetovao da svoje grijehe proučava u sobi i da plače pred Bogom. Frano je prije svega volio čovjeka puna radosti te je rekao da zli ljudi kad nešto ne mogu poremetiti u njemu, pokušavaju to na njegovoj braći. Zatim Čelanski naglašava da je

¹³⁷ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 272., 288., 304.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 698., 709.

¹³⁸ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 805.

¹³⁹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 312.

¹⁴⁰ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 298.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 760.

Franjo prilikom jednoga kapitula dao zapisati kao opće upozorenje: „Neka braća paze da se ne bi izvana pokazivala namrgođena i žalosna poput licemjera, nego neka se pokazuju kao ljudi koji su radosni u Gospodinu, vedri i veseli te kako dolikuje prijazni.“¹⁴¹ Ipak, izgleda da je Čelanski taj dio preuzeo iz *Nepotvrđenoga pravila* iz sedmoga poglavlja koje govori o načinu služenja i rada, a čega nema u *Potvrđenom pravilu*.¹⁴² Moguće je da ga je preuzeo kao jedan od načina povratka početnim idealima i kao reakciju na devijacije u ponašanju zajednice. Koji god bio razlog, jasan je zahtjev za emocionalnom regulacijom. Razumije se da pripadnici zajednice mogu osjetiti tugu i žalost, ali je nikako ne smiju pokazivati pred ljudima ili drugom braćom. Ona treba ostati privatna stvar koja neće „zaraziti“ ostale. Uostalom, kad bi oni pokazivali svoju tugu, njihove bi riječi gubile jačinu jer oni propovijedaju pokoru i drugačiji način života upravo zbog spasenja. A spasenje je to zbog kojega bi trebali biti radosni. Kad bi pokazivali žalost, to bi potencijalno moglo otjerati nove članove zajednice. Zato je tu emociju trebalo ostaviti iza zatvorenih vrata, a kako taj standard nameće hagiografija, a zahtijeva *Nepotvrđeno pravilo*, jasno je da je franjevačka zajednica izdvojena emocionalna zajednica koja ima svoje posebne emocionalne standarde. Osim toga, koliko je važna sanacija žalosti u zajednici govori i jedan ulomak iz *Drugoga životopisa sv. Franje* gdje se opisuje idealni generalni ministar: „Neka bude čovjek koji će tješiti ojađene, jer je posljednje utočište rastuženima, da ne bi, ne bude li kod njega lijekova za ozdravljenje, bolest očajanja preotela mah u slabima.“¹⁴³ O važnosti suzbijanja žalosti u zajednici dovoljno govori činjenica da se to smatra jednim od zadataka generalnoga ministra, najviše pozicioniranoga člana cijeloga Reda. Isto tako, kroz ponuđeni se ulomak opet vidi da je važno zaustaviti žalost kako ne bi zarazila ostale članove. Sve navedeno dovodi do zaključka da se tugu i žalost, kao opozicije sreće i radosti, može smatrati negativnim i nepoželjnim emocijama za franjevačku zajednicu.

3.2.3. SRAM

Obje su hagiografije Tome Čelanskoga dosta prostora posvetile tematiziranju srama. Kao objekti srama pojavili su se razni događaji, situacije i stvari: tijelo, uskraćivanje zamoljene milostinje, korenje siromaha, prošnja pred poznatima, niski položaj, poruge svijeta, osuda

¹⁴¹ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“ 760.

¹⁴² Usporedi: „I gdje god braća bila i u kojem god se obitavalištu nađu, moraju jedni druge bez mrmljanja (1 Pt 4,9) duhovno i brižno paziti i štovati. I neka se čuvaju da se izvana ne pokazuju žalosni (usp. Mt 6,16) i namršteni licemjeri, nego neka se pokazuju radosni u Gospodinu (usp. Mt 6,16), veseli i dolično ljubazni.“, „Nepotvrđeno pravilo“, 164-165; „Potvrđeno pravilo“, 190-195.

¹⁴³ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 788.

ljudi, loše misli, grijeh, uznošenje srca, neimaština, rastresenost prilikom molitve, traženje mesa za bolesna brata, živjeti za svijet.¹⁴⁴ Ovisno o tome kakav je set uvjerenja pratio ove objekte, emocija je srama percipirana pozitivnom ili negativnom za franjevačku zajednicu. Dok je Franjo strahovao od toga da će ga ljudi smatrati budalom ako im kaže da je vidio poraz kršćana, jedan ga je brat upozorio: „Rastereti svoju savjest i većma se boj Boga nego ljudi.“¹⁴⁵ Sram čiji je objekt drugi čovjek, gotovo se nikad ne smatra pozitivnim. Takav je sram bio prisutan kod Franje dok se nije odlučio početi živjeti novim životom. O tome nam govori jedna anegdota iz Franjina života. Dok je već bio na putu promjene, Franjo je krenuo prositi ulje za svjetiljke u crkvi koju je krenuo popravljati. No, kad je ispred kuće u kojoj je mislio prositi vidio ljude koji se zabavljaju, zarumenio se i skoro se zaustavio u svome naumu. Tada je osudio samoga sebe i pred svima priznao razloge svoje sramežljivosti, a onda su mu ljudi dali ulja.¹⁴⁶ Dvije su priče koje u sebi sadržavaju sram od ljudi pokazale istu poantu: sram može zaustaviti djelovanje koje bi moglo biti od pomoći. Da je emocija srama u tom trenutku prevladala, ne bi došlo do djelovanja pa je u tom kontekstu emocija srama negativno percipirana i bolje ju je pobijediti.

Istovremeno, emocija se srama mogla percipirati i pozitivno. Ona je pozitivna kada sram služi kao sredstvo pročišćenja, kada ima svojevrstnu funkciju katarze. Od mnogih, mogu se spomenuti dva primjera. Prvi se tiče sv. Franje koji je u trenutku bolesti jeo pileće meso kako bi ojačao. Nakon što je ozdravio otišao je do vrata grada Asizija te tamo naredio bratu da mu sveže konopac oko vrata i da viče: „Evo žderonje, koji se omrsio piletinom; jeo je, a da vi niste znali!“¹⁴⁷ Drugi se primjer tiče brata koji je pratio Franju na putu i u sebi počeo misliti kako nije pošteno da Franjo jaše magarca, a on uz njega hoda. Franjo je razotkrio njegove misli i sišao s magarca i rekao kako njegovo ponašanje uistinu nije prikladno, na što se brat zacrvenio, priznao istinu i molio za oprost.¹⁴⁸ U prvom se primjeru Franjo namjerno osramotio kako bi odradio pokoru za ono što je on sam smatrao grijehom i neprimjerenim. Time je funkcija srama bila kazna i tada je ta emocija percipirana pozitivno jer pridonosi popravku nakon grijeha. U drugom se primjeru brat zasramio zbog svojih nečistih i zlih misli. Kad je osjetio sram zbog grijeha, to je dovelo do njegova popravljanja, priznavanja krivice i traženja oprost. Shvativši da su njegove misli bile pogrešne, on se zasramio i dobio priliku za

¹⁴⁴ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 255., 256., 288.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 696., 702., 709., 710., 711., 716., 745., 783., 803.

¹⁴⁵ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 709.

¹⁴⁶ Isto, 699., 700.

¹⁴⁷ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 275.

¹⁴⁸ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 709-710.

popravak pa je i u tom slučaju emocija srama percipirana pozitivnom u franjevačkoj emocionalnoj zajednici jer je kao takva pridonosila njihovoj slozi jer je suzbila osjećaj zavisti među braćom. Franjo je htio da im se ljudi narugaju, da osjete porugu svijeta, ali i ne da se srame zbog toga, a takvo je želja imala uporište u dubokom uvjerenju da „zadovoljni što slijede Krista i živeći od milostinje, spoznaju da će biti blaženi baš zbog poruga svijeta.“¹⁴⁹ Za franjevačku je emocionalnu zajednicu stoga bilo izrazito važno da osjete na svojoj koži poruge ovoga svijeta, ali da se ne zasrame pred njima, nego da ih one uveseljavaju jer je to po njihovu uvjerenju bio korak bliže spasenju u Kristu.

Emocija srama, točnije izbjegavanje nje kao loše emocije, najviše se u hagiografiji koristi kao preduvjet osiguranja prošnje milostinje. Taj je aspekt naglašeniji u *Drugom životopisu sv. Franje* što je možda posljedica toga što se u vrijeme pisanja te hagiografije franjevačka emocionalna zajednica već poprilično odmaknula od početnih ideala. Sveti je Franjo više volio isprošenu milostinju od one koja bi bila donesena. On se prema prošnji milostinje postavio na sljedeći način: „Sramežljivo zaziranje od prošnje nazivao je neprijateljstvom spasenja; tvrdio je da je ona sramežljivost u prošnji koja nogu ne povlači natrag sveta. Hvalio je rumenilo koje se rađa na nježnu čelu, a nije hvalio ono sramežljivo osjećanje koje čovjeka zbunjuje. Kad je svoje gdjekad poticao na prošnju milostinje, služio se ovim riječima: »Idite« – rekao je – »jer su Manja braća u ovom posljednjem času posuđena svijetu da izabrani na njima ispune ono po čemu će ih sudac pohvaliti: 'Što ste učinili jednom od moje najmanje braće, meni ste učinili' (Mt 25,40–45). Govorio je da »veliki Prorok« (tj. Krist) smatra Red povlaštenim jer je on naslov njegova imena tako jasno izrekao.“¹⁵⁰ Tim je iskazom sv. Franjo jasno postavio emocionalni standard po pitanju srama za svoju zajednicu. Izrazito je naglašeno da sramežljivost koja zaustavlja prošnju može postati neprijateljicom spasenja. Nakon toga negativnoga emocionalnoga upozorenja te razgraničenja kakva je sramežljivost dobra, a kakva ne, dao je pozitivni emocionalni poticaj suzbijanju sramežljivosti predstavivši braću kao sredstvo pomoću kojega će ljudi postići spasenje. To je izuzetno važno jer pokazuje da je emocionalna regulacija franjevačke zajednice služila ne samo osobnom spasenju, nego i spasenju čovječanstva preko ponašanja franjevac. Na kraju je samo ime njihova reda (koje označava i njihovu svrhu) povezano s emocijom srama. Ako su oni najmanji od svih, onda nije ni logično da se srame pred drugima jer je temeljni dio njihova identiteta unižavanje sebe pred drugim i prošnja milostinje, a kada bi se toga zasramili, sramili bi se svoga postojanja.

¹⁴⁹ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 702.

¹⁵⁰ Isto, 731-732.

Da je sram bio vezan najviše uz prošnju milostinje, dokazuje i *Nepotvrđeno pravilo* u devetom poglavlju koje govori „O prošnji milostinje“. U njemu stoji: „A kad bude nužno, neka idu prositi. I neka se ne stide, nego neka radije imaju na umu kako Gospodin naš Isus Krist, Sin Boga živoga (Iv 11,27) svemogućega učini svoj obraz ko kremen (usp. Iz 50,7), i nije se postidio. I bio je siromah i tuđinac, i živio je od milostinje on, blažena Djevica i njegovi učenici.“¹⁵¹ Time se pokazuje kako je sramežljivost vezana uz prošnju u normativnom tekstu označena kao negativna i ona koju treba prognati iz zajednice, a opravdanje takva emocionalna zahtjeva pronašlo se u uzoru Isusa Krista i njegovih sljedbenika koji su također odabrali takav put. To je bilo uvjerenje koje je popratilo objekt prošnje milostinje i omogućilo da se emocija srama usmjerena prema prošnji smatra negativnom. U protivnom bi se odrekli Kristova primjera koji nije osjećao sram po tom pitanju. Sveti je Franjo bio svjestan težine takva života pa je sam odlazio u prošnju. To bi činio kako bi sebe vježbao u poniznosti, ali kad bi vidio da nekoliko braće zaboravlja zahtjev svoga poziva, rekao bi: „Predraga braćo, Sin Božji je od nas bio plemenitiji, a poradi nas je postao siromašan na ovome svijetu. Iz ljubavi prema njemu odabrali smo put siromaštva, zato se ne smijemo sramiti ići u prošnju. Baštinicima kraljevstva nikako ne dolikuje da se srame miraza nebeske baštine.“¹⁵² Taj iskaz opet pokazuje sličnost u motivima *Drugoga životopisa sv. Franje* i *Nepotvrđenoga pravila* što ukazuje na povratak početnim idealima kroz drugu hagiografiju Tome Čelanskoga. Osim toga, pokazuje kakav bi trebao biti ispravni emocionalni doživljaj prošnje i siromaštva. Naglašava se kako su siromašni iz ljubavi pa se ne smiju sramiti prositi. Time se pokazuje kako se jedna emocija koristi kao sredstvo suzbijanja pojavljivanja druge emocije, ali i koliko je regulacija emocija bila važna za franjevačku zajednicu te da je Toma Čelanski u 13. st. itekako bio svjestan uloge emocija u ljudskom ponašanju i da ih je znao dobro koristiti za izazivanje željenoga ponašanja i djelovanja.

Franjevačka je zajednica imala podvojen odnos prema sramu. U izokrenutom svijetu emocionalnoga doživljaja usmjerenom prema Bogu i sram je dobio posebnu poziciju: „A kad ih ljudi budu izrugivali i ne htjednu im dati milostinju, neka za to Bogu zahvaljuju, jer će za poruge primiti veliku čast pred sudištem Gospodina našega Isusa Krista. I neka znaju da se sramota uračunava ne onima koji je trpe, nego onima koji je nanose.“¹⁵³

¹⁵¹ „Nepotvrđeno pravilo“, 166.

¹⁵² Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 733.

¹⁵³ „Nepotvrđeno pravilo“, 166.

3.3. STRAH – POZITIVNA ILI NEGATIVNA EMOCIJA

Sveti je Franjo bio model života u franjevačkoj zajednici. Toma Čelanski u *Prvom životopisu sv. Franje* opisuje djelovanje toga karizmatičnoga čovjeka. „Zato je hrabri vojnik Kristov Franjo obilazio gradove i gradiće navješćujući kraljevstvo Božje... Propovijedao je mir, naučavao je o spasenju i pokori za obraćenje grijeha... Grešnički život nije zaštićivao, nego je oštrim karanjem po njemu lupao... Nije se bojao kudioca. Istinu je iznosio najodlučnije da su se i najučeniji ljudi, koji su uživali slavu i ugled, divili njegovim govorima. Zbog spasonosna straha oni su se plašili njegove nazočnosti.“¹⁵⁴ Sintagma „hrabri vojnik Kristov“ može se smatrati stalnim epitetom koji se veže uz svečevo ime. Ta je sintagma značajna jer ona implicira odsustvo straha u djelovanju toga čovjeka. To se i potvrđuje činjenicom da nije strahovao od toga da će ga netko napasti zbog svoga oštrog nastupa. To bi moglo dovesti do zaključka da strah nije bio pozitivna emocija u franjevačkoj emocionalnoj zajednici. Ipak, isti ovaj navod iz hagiografije označuje strah spasonosnim, što mu daje pozitivno značenje. Kako bi se došlo do ispravnoga zaključka, važno je prepoznati objekte straha i prema uvjerenjima koja prate tu emociju u hagiografiji, smatra li se strah pozitivnom ili negativnom emocijom. Strah se kao nepotrebna, nepoželjna i negativna emocija spominje kad je usmjeren prema: progoniteljima, grijehu, malobrojnosti i jednostavnosti, gubitku, naporu, ljudima, zemaljskim brigama, Saracenicima, sultanu, smrti, mučenju, đavlu, neprijatelju, gubavcima, siromaštvu, raznim napastima, usijanom željezu, povjeravanju grijeha.¹⁵⁵ S druge strane, strah se pojavljuje i kao pozitivna emocija, u smislu da doprinosi pojedincu, zajednici ili se samo smatra potrebnom, a tada je usmjeren prema: Evanđelju, osudi koja bi mogla doći od svetaca, Božjoj kazni, Božjem sudu, Božjoj srdžbi, povredi vjere, a ti se strahovi mogu okupiti pod jednom sintagmom, *strah Božji*.¹⁵⁶ Prva je skupina objekata vezana uz zemaljske stvari i tiče se djelovanja franjevaca. Druga je skupina vezana izravno za Boga i zato se i može označiti kao jedna vrsta straha – strah Božji. Podjela ovdje navedena i pozitivan ili negativan odnos prema emociji proizlaze iz temeljnoga kršćanskoga uvjerenja da su emocije koje su usmjerene prema Bogu dobre, a one usmjerene prema zemaljskim stvarima loše.¹⁵⁷ No, priča o strahu u franjevačkoj zajednici ne staje samo na vrijednosnoj podjeli te emocije. Emocija straha mogla

¹⁵⁴ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 266.

¹⁵⁵ Kada su objekti straha navedeni motivi, oni se u hagiografijama pojavljuju u negativnom kontekstu. Oni nisu dobri za pojedinca ni za zajednicu te hagiografije savjetuju izbjegavanje tih strahova, suočavanje s njima ili ih jednostavno označuju kao negativne. Usp. Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 253., 261., 268., 269., 272., 278., 285., 297.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 697., 727., 754., 757., 779., 789.

¹⁵⁶ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 255., 261., 297, 306.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 697., 711., 713., 719., 728, 749, 767., 790.

¹⁵⁷ ROSENWEIN, *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, 50-51.

je biti usmjerena prema zemaljskom i tada percipirana kao negativna, a mogla se orijentirati prema Bogu i tada je bila pozitivna. Ovisno o tome se i regulirao standard u doživljavanju te emocije, kada je dobro doživjeti je, a kada ne. Osim toga, emocija straha imala je i utjecaja na franjevačko djelovanje i otuda prvenstveno izlazi njena vrijednosna određenost kao pozitivne ili negativne emocije. Već je pokazano kako je funkcija straha kod franjevačkih poglavara bila ona kontrolirajuća, a u sljedećim će se poglavljima pokazati značaj straha za djelovanje franjevačke zajednice.

3.3.1. STRAH OD ZEMALJSKIH STVARI

Govori li se o zemaljskim stvarima, prvi strah koji bi se mogao javiti kod franjevca jest onaj od gubitka imovine. Toma Čelanski zato u prvoj hagiografiji navodi da su braća najprije prezrela sve zemaljsko, a pošto ništa nisu imali, nisu ni strahovali da bi nešto mogli izgubiti. Rezultat toga bio je da „su se posvuda smatrali sigurnima. Nije ih mučio nikakav strah. Bezbrizno su očekivali sutrašnji dan.“¹⁵⁸ Ne strahujući od toga gdje će provesti noć ili od toga hoće li nešto od svojega izgubiti, dobili su određenu slobodu u djelovanju. Kad je takva sigurnost postignuta, bilo je lakše putovati po gradovima i nepoznatim mjestima. U tome bi ih strah od gubitka svoje imovine sigurno usporavao i onemogućavao. Strah od zemaljskih stvari percipira se negativno jer on onemogućuje djelovanje franjevačke zajednice. To se izravno pokazuje u primjeru kad Franjo svladava svoj strah od progonitelja. Kad je Franjin otac saznao kako se njegov sin promijenio, krenuo je u potragu za njim zajedno s nekim poznanicima. U trenutku kad je Franjo čuo prijetnje progonitelja, skrio se u rupu i u njoj ostao mjesec dana zbog straha. Htio je Gospodinu prepustiti izbavljanje iz toga skrovišta. No, u jednom je trenutku odlučio izaći iz svoga skrovišta i izložiti se progoniteljima. Kad je izašao bio je veseo i snažan, a samoga je sebe optužio zbog tromosti.¹⁵⁹ Tim je primjerom pokazana sva negativnost straha od progonitelja. Takav bi strah franjevcu onemogućio da se slobodno kreće po svijetu i propovijeda, učinio bi ga lijenim, a tako ne bi ispunio svoju funkciju, koja je aktivno djelovanje među ljudima. Pobijedi li se strah od progonitelja, teško će nešto zaustaviti franjevca u propovijedanju ljudima. No, od franjevca se nije očekivalo samo da pobijedi taj strah. Kad je Franjo slao prvu braću u svijet, dao im je sljedeću uputu: „blagoslivljajte one koji vas progone, zahvaljujte onima koji vam nanose nepravdu i uvrede, jer nam se za sve ovo

¹⁵⁸ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 268.

¹⁵⁹ Isto, 253.

pripravlja vječno kraljevstvo.“¹⁶⁰ Jedna od strategija za pobijediti strah jest pronaći dobro kognitivno opravdanje gubljenja straha. Tako je naknada za pretrpljeno trebala doći nakon smrti, onaj kojega bi progonili, bio bi korak bliže spasenju pa je bilo nelogično strahovati od progonitelja kad su franjevačke želje ionako usmjerene prema onostranom. Uostalom, tako bi se slijedio ne samo Franjin primjer, nego i Kristov primjer, koji je također blagoslivljao svoje progonitelje. *Nepotvrđeno je pravilo* također aludiralo na tu poveznicu kad je opisivalo kako braća moraju ići po svijetu te je i tamo rečeno: „Neka se ne opiru zlomu (usp. Mt 5,39), nego ako ih tko udari po obrazu, neka mu pruže i drugi (usp. Mt 5,39; Lk 6,29). I tko im otima gornju haljinu, neka ne uskrate ni donje (usp. Lk 6,29). Neka dadnu svakome tko od njih ište; i ako tko otima njihovo, neka ne traže natrag (usp. Lk 6,30).“¹⁶¹ Suzbijanje straha od ljudi i njihovih mogućih povreda omogućava aktivno djelovanje franjevačke zajednice. *Pravilo* osim toga naglašava da se radi vječnoga života braća moraju radovati kad upadnu u kušnje i mnoge nevolje duše i tijela.¹⁶² Time se suzbija strah od zloga te se ne bježi od nevolja koje bi mogle napasti, osim tijela i dušu.

To je izrazito važno za franjevačko djelovanje u srednjovjekovnim gradovima koji su prepoznati kao rasadište grijeha.¹⁶³ Franjo je smatrao napasti usmjerene na dušu pozitivnima, one nisu bile nešto čega se treba bojati, nego s čime se treba suočiti. Mnogi su se veselili jer nisu imali nikakvih napasti, no oni su zanemarili da je Gospodin toga svjestan, točnije slabosti njihova duha jer ih „prije sukoba sam strah nadvlada.“¹⁶⁴ Time se pokazuje aktivan princip cijele zajednice, kako u djelovanju, tako u suočavanju s raznim strahovima. Osim toga, pokazuje se kako je Franjo, ili autor koji piše njegovu hagiografiju svjestan opasnosti straha za zajednicu jer ta emocija može poraziti pojedinca prije samoga sukoba, točnije pojedinac se neće ni usuditi djelovati. Iz toga se zaključuje da je strah usmjeren prema zemaljskim stvarima glavna opasnost za aktivni princip djelovanja franjevačke zajednice.

Jedan od važnih strahova koje je trebalo nadvladati bio je strah od povreda tijela i njegove smrtnosti. Takav se strah htjelo prevladati raznim kognitivnim uvjerenjima o štetnosti tijela za

¹⁶⁰ Isto, 262.

¹⁶¹ „Nepotvrđeno pravilo“, 168-169. Urednik izdanja također upozorava na sličnost poslanja apostola i franjevacu.

¹⁶² Isto, 170.

¹⁶³ Grad se posebno razvija od 10-13. st. Usporedno s time razvija se antiurbani diskurs koji govori o tome da je grad mjesto na kojem se okupljaju „bestidni trgovci i zanatlije“. Prvi graditelj grada bio je Kain, a njegov su primjer slijedili „Božji neprijatelji“. Na drugoj strani stoje crkveni oci, koji su živjeli u pustinji. Onaj koji je odabrao živjeti u gradu, odabrao je svijet i aktivni život. O gradu i gradskom društvu vidi više u: LE GOFF, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, 390-392.

¹⁶⁴ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 756.

pojedinačevu dušu. Takvu postavku naglašavaju i *Drugi životopis sv. Franje* i *Nepotvrđeno pravilo*: „Neka odviše uporno ne zahtijevaju lijekove, i neka previše ne žele osloboditi tijelo koje će brzo umrijeti, a neprijatelj je duše.“¹⁶⁵ Prikaz vlastita tijela kao glavna neprijatelja čest je motiv u hagiografiji, a naglašeno je i kako se prema njemu treba odnositi prema primjeru sv. Franje: „Nije bio opterećen nikakvim strahom, nikakvom brigom za tijelo. Najodlučnije ga je izvrgao porugama kako ne bi bio prisiljen da iz ljubavi prema njemu nešto poželi.“¹⁶⁶ Time Franjo daje primjer da ne treba strahovati za dobrobiti našega tijela, dapače, na drugom se mjestu naglašava kako ono nema sposobnost predviđanja pa se ne zna plašiti te je ono samo sposobno zlorabiti što mu nudi sadašnjost pa time postaje najveći čovjekov neprijatelj.¹⁶⁷ Spominjanje toga da s tijelo ne zna plašiti, odnosi se ne na zemaljske stvari, nego na strah Božji koji tjera čovjeka na ispravljanje grijeha. Kako mu to nije omogućeno, točnije promišljanje u budućnost, ono živi samo od sadašnjosti i njena izrabljivanja te svoje ugone, što je loše jer vodi prema paklenim mukama i time je on čovjekov neprijatelj. No, prepoznavanje tijela kao najvećega neprijatelja dovodi do suzbijanja straha za njegovu dobrobit, do suzbijanja straha od smrti. Isto tako, ako je vlastito tijelo čovjekov najveći neprijatelj, onda mu se među drugim ljudima ne može naći veći.

Cijela postava odnosa prema tijelu i njegovoj štetnosti te suzbijanju straha od smrti, služi najviše jednom aspektu djelovanja franjevačke zajednice, a to je propovijedanje među Saracenima koje je najčešće povezano s mučeništvom. Moguće je promatrati mučenje vlastita tijela u franjevačkoj zajednici kao pripremu za mučeništvom kod nevjernika. Franjo je htio da misije prema Saracenima budu jedna vrsta djelovanja franjevačke zajednice i da braća dijele njegove stavove prema tome što pokazuju zasebni odjelci u *Nepotvrđenom pravilu* i *Potvrđenom pravilu* koji govore o onima koji odlaze među Saracene.¹⁶⁸ *Prvi životopis sv. Franje* govori kako Franjo „plamteći silnom željom za mučeništvom, htio je otploviti u Siriju da ondje Saracenima i ostalim nevjernicima propovijeda kršćansku vjeru i pokoru“, no taj je put propao.¹⁶⁹ Ipak je u vrijeme križarskih okršaja s muslimanima, došao do sultana bez straha kako bi propovijedao svoju vjeru. Prije nego je došao do sultana, njegovi su ga ljudi fizički i verbalno napali, no „on se nije prestrašio. Nije se plašio prijetnja da će ga mučiti, niti se

¹⁶⁵ Isto, 783. Usporedi s: „Nepotvrđeno pravilo“, 167., „Pa ako se tko bude smučivao i srdio bilo na Boga bilo na braću, ili ako možda uporno bude tražio lijek jako želeći osloboditi tijelo koje će ubrzo umrijeti i koje je neprijatelj duši, to mu dolazi od zloga i tjelesan je, i čini se da ne spada među braću jer više ljubi tijelo nego dušu.“

¹⁶⁶ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 275.

¹⁶⁷ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 763.

¹⁶⁸ Christopher MACEVITT, „Martyrdom and the Muslim World Through Franciscan Eyes“, *The Catholic Historical Review*, 97, 2011., 7.

¹⁶⁹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 276.

prepao kad su mu prijetili smrću.“¹⁷⁰ Ovim se primjerom eksplicitno naglašava kako se Franjo nije bojao smrti ni mučenja. Time je on pravi primjer toga da takve strahove treba suzbiti kako bi se ostvario viši cilj – širenje kršćanske vjere među nevjernicima, ali i osnaživanje kršćana na tim područjima. Ne čudi zato da prva hagiografija obiluje sintagmama „hrabri vojnik Kristov“ koje su poklapaju s tadašnjim širenjem kršćanstva posredstvom križarskih ratova. Ipak, takvim se korištenjem teksta i raznih primjera definitivno htjelo utjecati na franjevačku emocionalnu zajednicu i uklanjanje straha od smrti unutar nje. Ipak, oni nisu imali ulogu križara. *Nepotvrđeno* je *pravilo* preciziralo kakav je trebao biti franjevac među nevjernicima. Poglavlje naslovljeno „O onima koji idu među Saracene i druge nevjernike“, predlaže Gospodinove riječi kao uzor ponašanja: „Evo, ja vas šaljem kao ovce među vukove. Budite dakle mudri kao zmijske, a bezazleni kao golubovi (Mt 10,16).“¹⁷¹ Zatim se u nastavku, autor pravila opet koristi Evanđeljem kako bi ojačao nametnuti emocionalni standard koji se tiče doživljavanja straha od smrti: „A kažem vama, prijateljima svojim: ne bojte se onih (Lk 12,4) i ne plašite se onih koji ubijaju tijelo (Mt 10,28), a nakon toga nemaju više što učiniti (Lk 12,4).“¹⁷² Franjevci dakle nisu imali istu ulogu kao križari u muslimanskim zemljama, ali su mogli doživjeti istu sudbinu – smrt. Franjevci su u muslimanskim zemljama trebali širiti vjeru ili ojačati onu koja već postoji, ali mirnim putem, ne okrutnom borbom. Uostalom, imali su i promidžbenu ulogu u širenju ideologije borbe za vlastitu vjeru, a između ostaloga pokazivali su hrabrost i neustrašivost pri širenju svoje vjere, što je u određeno međureligijskom natjecanju moglo ukazivati na jačinu i ispravnost vlastita vjerovanja. Tako postavljeno, misije u muslimanske zemlje morale su imati veliku važnost za kršćanski svijet i franjevačku zajednicu. Mučeništvo se moglo dogoditi kao posljedica toga, no ono bi pokazalo neustrašivost i jačinu vjere prvih kršćana. Zato je strah od smrti bio nepoželjan – on bi onemogućio misije. U ovim se navodima opet spominje tijelo, kao ono od čije smrti i nevolja ne treba strahovati jer je ono što je Bogu važno – duša, koja će biti u povoljnijem položaju nestane li tijela koje joj je ionako najveći neprijatelj, a ono je nestalo boreći se za istinsku vjeru.

¹⁷⁰ Isto, 278.

¹⁷¹ „Nepotvrđeno pravilo“, 169.

¹⁷² Isto, 170.

3.3.2. STRAH BOŽJI

Strah Božji drugačija je emocija od straha prema zemaljskim stvarima. On se smatra pozitivnom emocijom u franjevačkoj emocionalnoj zajednici jer strah Božji ne ograničava ili sprječava djelovanje franjevačke zajednice. Naprotiv, strah Božji potiče na djelovanje. Sveti se Franjo, na samom početku svoje preobrazbe, suočio s progoniteljima upravo zbog straha Božjeg. Prvi životopis sv. Franje, upravo u tom kontekstu daje jasno vrijednosno određenje te emocije: „Zaista je strah Gospodnji pouzdanje hrabrih.“¹⁷³ Takvim iskazom ne samo da se strah Gospodnji označava kao poticatelj djelovanja, nego se i jasno naglašava kako takav strah nije suprotnost hrabrosti, već ono što hrabrom čovjeku daje vjeru da bude hrabar. Strah Božji smatra se isključivo pozitivnom emocijom. Kad sveti Franjo opisuje pravu jednostavnost, koja je trebala krasiti svakoga franjevca, on između ostaloga tvrdi da „to je ona koja se diči strahom Božjim, koja ne zna činiti ili govoriti zlo.“¹⁷⁴ Osim toga, jasna je namjera Tome Čelanskoga u nametanju emocionalnoga standarda franjevačkoj zajednici, a tako da ona u svojem emocionalnom sustavu mora imati ugrađenu emociju straha Božjega. U obje hagiografije Toma Čelanski opisuje Franjin odlazak i zadnje poruke koje je poslao svojoj zajednici. U *Prvom* je životopisu sv. Franje napisao da je Franjo poručio: „Zbogom ostanite, svi sinovi, u strahu Božjem i u njemu ustrajte uvijek, jer će vas snaći silna kušnja; približava se patnja.“¹⁷⁵, a u *Drugom životopisu* Franjo šalje gotovo istu poruku¹⁷⁶. Značajno je što Čelanski u objema hagiografijama šalje istu poruku jer se te dvije hagiografije razlikuju po pričama, likovima, a i samim porukama. No, želja da se ustraje u strahu Božjem kao jedna od posljednjih Franjinih poruka, ostaje u obje hagiografije i time se pokazuje važnost straha Božjega za franjevačku emocionalnu zajednicu.

Preostaje vidjeti što je tu emociju učinilo toliko važnom za franjevačku zajednicu. Prvenstveno, to je strah/ strah Gospodnji/ strah Božji/ strah od Sudnjega dana koji tjera na dobra djela i promjenu. Svi se ti pojavnici oblici značenjski okupljaju pod sintagmom strah Božji. Za primjer se mogu uzeti promjene dvojice braće. Brat Bernard, kao jedan od prvih Franjinih sljedbenika, promijenio se zbog emocije; „Kad je vidio i upoznao njegov život i ponašanje te kad se naužio mirisa njegove svetosti, u njemu se nastanio strah iz kojega se

¹⁷³ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 254.

¹⁷⁴ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 790.

¹⁷⁵ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 306.

¹⁷⁶ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 804., „Zbogom, svi sinovi, ostanite u strahu Božjem i u njemu ustrajte uvijek! A jer se bliži skorašnja kušnja i patnja...“.

rodio duh spasenja.“¹⁷⁷ *Drugi životopis* daje primjer drugoga brata koji se priključio franjevcima zbog iste emocije. Franjo ga je prepoznao i „napose ga je blago opominjao da se ostavi svjetovne taštine i da prezre svijet, a iza toga mu je pogađao srce prijeteći mu sudom Božjim“, nakon čega je taj čovjek, a kasnije brat Pacifik, rekao: „Čemu treba još više govoriti? Prijedimo na djela. Uzmi me od ljudi i vrati me Velikom Vladaru!“¹⁷⁸ Ova dva primjena pokazuju čemu je prije svega koristio strah Božji – kao poticaj promjene i poticaj na djelovanje.

Druga je manifestacija straha Božjeg u hagiografijama kada on prelazi iz oblika koji se može opisati samo kao apstraktna misao u konkretan primjer straha Božjeg, čiji je objekt Božja srdžba koja se na kraju predstavlja kao Božja kazna. Za taj se pojavni oblik straha Božjeg opet mogu uzeti dva primjera. Prvi je primjer Perudinaca koji su vojnički napadali susjede, a kad im je Franjo došao prenijeti riječ Božju, vojnici su i njega ometali. Zatim ih je Franjo kritizirao da ne misle niti se boje Božjega suda, a Gospodin im je ukazao veliku milost. Rekao im je da će ih Bog kazniti i to kako bi ih poučila Božja srdžba, kad to nije mogla Njegova naklonost. To se na kraju i dogodilo jer između njih planuo unutrašnji sukob.¹⁷⁹ Drugi se primjer odnosi na brata koji je svojim rukama uzeo novac koji je našao na putu da bi ga dao gubavcima i tako je prekršio Pravilo. No, „nije izbjegao Božjem sudu. Najednom je izgubio dar govora, škripao je zubima, nije mogao govoriti. Tako je kazna prokazala luđaka, tako je osveta poučila oholicu da se pokorava očevim zakonima.“¹⁸⁰ Prvi i drugi slučaj pokazuju nedostatak straha Božjega ili straha od suda Božjega. Zbog toga, u oba slučaja, ljudi postanu oholima. Zato se prikazom Božje kazne, u hagiografijama, koja se konkretno izvrši na ljudima, provodi Božji sud na zemlji, a time izaziva strah Božji kod čitatelja. U tom se slučaju strah Božji izaziva i tada ima posebnu funkciju: pouke. Hagiograf tada poučava ljude, koristeći se motivom Božje kazne, da će se u nedostatku straha Božjega događati zlo, koje bi se izbjeglo da su ljudi postupali vođeni strahom Gospodnjim. Uostalom, ovi primjeri pokazuju konkretno čega se treba bojati u strahu Gospodnjem i tada strah Gospodnji prestaje biti apstraktna emocija.

Ono što se može zaključiti jest da se strah Gospodnji može koristiti kao sredstvo za prevladavanje straha od zemaljskih stvari te učiniti čovjeka hrabrim te spremnim za činjenje dobrih djela, a istovremeno može služiti, u pisanom djelu, kao pouka kako ispravno i sigurno

¹⁷⁷ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 260.

¹⁷⁸ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 749.

¹⁷⁹ Isto, 712-713.

¹⁸⁰ Isto, 728.

živjeti. Strah Gospodnji emocija je različita od straha prema zemaljskim stvarima. To jasno razlikuje i Franjo u *Opomenama*. U poglavlju koje govori o kreposti koja suzbija manu, on jasno odjeljuje te dvije emocije te postavlja ispravnu emocionalnu postavu za franjevca: „Gdje je ljubav i mudrost, ondje nema ni straha (usp. 1 Iv 4,18) ni neznanja... Gdje je strah Gospodnji da čuva svoj stan (usp. Lk 11,21), ondje neprijatelj ne može naći gdje da uđe.“¹⁸¹ Prvi dio ovih rečenica označava krepost, a drugi dio označava manu koju treba suzbiti. Iz toga se zaključuje da sam Franjo u prvoj rečenici govori da ljubav suzbija strah, a u drugoj rečenici da strah Gospodnji čuva od neprijatelja. Time se dokazuje da je Franjo strah od zemaljskih stvari smatrao manom, a da je strah Gospodnji i ljubav smatrao krepostima kojima se mane mogu suzbiti. Strah od zemaljskih stvari suprotan je ljubavi. Strah Božji izraz je ljubavi prema Bogu. Sam Čelanski u *Drugom životopisu* opisuje svetu ljubav i o njoj govori na sljedeći način: „Vjerujem da je vlastitost svete ljubavi: pomagati i biti pomagan u duhovnom boju, preporučivati i biti preporučivan sudištu Kristovu.“¹⁸² Sveta ljubav o kojoj se ovdje govori pretpostavlja duhovni boj, a već je prije pokazano da duhovni boj ne podnosi strah jer on svladava čovjeka prije početka boja. S druge strane, ta ljubav pretpostavlja strah Božji čiji je objekt sudište Kristovo. Time su pokazuje da sveta ljubav treba strah Božji. O toj vezi progovara i *Nepotvrđeno pravilo* u poglavlju koje govori o propovjednicima. Ono kaže da duh Gospodnji „uvijek nada sve želi božanski strah, božansku mudrost i božansku ljubav Oca i Sina i Duha Svetoga.“¹⁸³ To pokazuje da je Franjo u *Nepotvrđenom pravilu* jasno iskazao koje bi emocije trebao imati propovjednik: božanski strah i božansku ljubav. To bi mogle biti i najpoželjnije pozitivno određene emocije franjevačkoga emocionalnoga sustava. Prva hagiografija Tome Čelanskoga kroz snažan motiv serafa progovara o potrebi za tim emocijama i čemu one služe. Naime, Čelanski kaže da se spasenje može postići „uzdignemo li poput serafa dva krila povrh glave“, a „Pera ovih krila jesu: ljubav prema Ocu koja spasava i strah Božji koji izriče strašni sud. Ona moraju biti uzdignuta iznad zemaljskih stvari. To se postiže obuzdavanjem zlih poriva i sređivanjem čistih osjećaja. S dva krila treba letjeti da bismo prema bližnjemu izvršili dvostruk oblik ljubavi: dužni smo mu naime riječju Božjom hraniti dušu, a zemaljskom hranom uzdržavati tijelo. Ova se krila vrlo rijetko spajaju jer jedva tko može ispuniti oboje. Njihova pera različita su djela koja treba iskazivati bližnjemu kad mu ureba savjet ili pomoć.“¹⁸⁴ Alegorija serafa najbolje sažima potrebu za dvjema emocijama i njihovo značenje i funkciju u franjevačkoj zajednici. Naime, od braće se zahtijevaju ljubav

¹⁸¹ „Opomene“, 204.

¹⁸² Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 747.

¹⁸³ „Nepotvrđeno pravilo“, 170-171.

¹⁸⁴ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 310-311.

prema Ocu i strah Božji, koji se izdižu iznad zemaljskih stvari. Te se emocije trebaju osjećati jer one pomažu franjevačko djelovanje usmjereno prema ljudima, tako da propovijedima hrane duše, a materijalnim sredstvima (kojih se franjevci odriču) hrane tijela ljudi koji ih okružuju. Te se emocije dakle pokazuju tako da činimo dobra djela drugim ljudima. Sve navedeno jasan je pokazatelj da su emocije glavni pokretači djelovanja franjevačke zajednice. To su jasno odabrane emocije koje su usmjerene prema Bogu, čisti osjećaji. Dvije su glavne pokretačke snage franjevačke zajednice, kako je pokazano, strah Božji i ljubav prema Bogu.

3.4. LJUBAV KAO POKRETAČ DJELOVANJA

Ljubav se u dvjema hagiografijama usmjerava prema različitim objektima: Gospodinu, Bogu, zajednici i zajedništvu, nižim nerazumnim stvorovima (životinjama), siromasima i siromaštvu, ljudima koji trpe nevolju, jaganjcima, crvićima, cvijeću, braći, poglavarima, anđelima, Isusovoj majci, tegobama tijela...¹⁸⁵ U prethodnom se poglavlju i strah Božji (kao jedan aspekt svete ljubavi) prikazuje kao pokretač djelovanja. No, ljubav je glavni pokretač djelovanja u franjevačkoj zajednici, što je vidljivo iz promatranih izvora. Kako bi se to dokazalo, za svaki će se aspekt franjevačkoga djelovanja potražiti potvrda da svaku vrstu franjevačkoga djelovanja pokreće ljubav.

Prvi je primjer siromaštvo i pomaganje siromasima. *Drugi životopis sv. Franje* često opisuje posvećenost siromaštvu kao posljedicu ljubavi. Dok je Franjo još živio starim životom, jednom je „kao hodočasnik došao u Rim, iz ljubavi prema siromaštvu svukao je mekušnu odjeću i, obukavši odijelo nekog siromaha... smjestio se radosno među siromahe...“¹⁸⁶, a tada je i odlučio da ni jednom siromahu koji ga zamoli nešto „za ljubav božju“ neće okrenuti leđa te je uskoro sreo siromašnoga viteza, a zatim „Kristu za ljubav darežljivo mu pokloni vlastitu odjeću koja je bila otmjeno izrađena.“¹⁸⁷ Franjo je imao poseban odnos prema siromaštvu, a njihov odnos najbolje oslikava slika iz hagiografije gdje je siromaština prikazana kao njegova zaručnica. „Kad je spoznao da je siromaština bila tijesno povezana sa Sinom Božjim, a cijeli svijet da ju je odbacio, odmah je nastojao da se vječnom ljubavlju s njome zaruči. Postao je dakle ljubitelj njezina lika. Da bi uz zaručnicu što više prionuo i da bi njih dvoje bili u

¹⁸⁵ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 267., 268., 274., 278., 287., 288., 290., 291.; Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 696., 700., 785., 789., 794., 795., 803.

¹⁸⁶ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 696.

¹⁸⁷ Isto, 694.

jednome duhu, nije ostavio samo oca i majku nego je sve odbacio.¹⁸⁸ Ova tri izvotka iz *Drugoga životopisa* (a ima ih više), govore o ljubavi prema siromaštvu i siromasima. Iz njih se vidi da je Franjo volio siromaštvo i htio da mu ono bude životni suputnik, a zbog te je ljubavi napustio svoju obitelj i zemaljske stvari. No, ta ljubav nije ostala samo na tome. On se počela aktivno pokazivati kroz djela. Zbog te se ljubavi Franjo kretao među siromasima, ali ne samo to, radi te ljubavi on im je pomagao dajući im sve što bi imao pa čak ponekad i svoju odjeću i tada bi kazao: „Čuješ li, brate, što kaže ova sirotica? Iz ljubavi prema Bogu podnesimo hladnoću. Podaj i ti sukno sirotici da mogne dovršiti haljinu.« Dao je on, darovao je i pratilac te obojica ostadoše neobučeni, da bi se zaodjenula starica.¹⁸⁹ Dakle, nije bilo dovoljno samo voljeti siromaštvo, trebalo ga je pokazivati djelima koja su bila i iskaz ljubavi prema Bogu.

To nas dovodi i do pomaganja gubavcima. Nije bilo dovoljno samo suosjećati s njihovom patnjama. Prema njima se morala osjećati ljubav, zato Čelanski kaže da je Franjo bio „bogat duhom ljubavi, imao je samilosno srce, ali ne samo za ljude koji su trpjeli nevolju nego i za nijeme i divlje životinje...“¹⁹⁰ Ostavi li se ljubav prema životinjama, zasad, sa strane, ostaje Franjina ljubav prema ljudima u nevolji. „U velikoj je ljubavi“ htio svoje do kraja iscrpljeno tijelo vratiti u staru podložnost te je pomislio kako je malo napredovao i ponovno je htio dvoriti gubavce.¹⁹¹ Dakle, ideja je bila prikazati Franju koji beskompromisno pomaže što siromasima, što gubavcima i da to sve čini iz ljubavi. Time se htjela promovirati Kristova zapovijed, koju nalazimo i u *Nepotvrđenom pravilu* u dijelu koji govori o odnosima među braćom, ali pokazuje kako se ljubav treba očitovati: „I neka ljube jedni druge kao što Gospodin veli: Ovo je moja zapovijed: Ljubite jedni druge kao što sam ja vas ljubio (Iv 15,12). I neka uzajamnu ljubav pokazuju djelima (usp. Jak 2,18), kako veli apostol: Ne ljubimo riječju i jezikom, već djelom i istinom (1Iv 3,18).“¹⁹² Osim toga što se pozivanjem na Kristovu zapovijed izravno tražilo od braće da čine dobra djela iz ljubavi, ljubav se koristila i kako bi se suzbile negativne emocije koje bi onemogućile aktivno djelovanje. Npr. pokazano je već kako se ljubav koristila protiv srama u prošnji (iz ljubavi prema Gospodinu odabrali su put siromaštva i zato se ne smiju sramiti prošnje) ili recimo ljubav koja je nadjačala emocije gađenja, straha, nelagode pri pomaganju gubavcima.

¹⁸⁸ Isto, 723.

¹⁸⁹ Isto, 739.

¹⁹⁰ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 288.

¹⁹¹ Isto, 304.

¹⁹² „Nepotvrđeno pravilo“, 167.

Osim te dvije vrste, važan su aspekt franjevačkoga djelovanja bile misije među nevjernike. Već je pokazano kako je preduvjet za to djelovanje bilo suzbijanje straha. No, ono što ih je potaknulo na misije, bila je ljubav. Kad se Franjo spremao na prvu misiju, bio je potaknut ljubavlju. Čelanski piše kako je „plamteći božanskom ljubavlju“, Franjo uvijek posezao za većim, a tako je „plamteći silnom željom za mučeništvom“, htio otići propovijedati Saracenicima i ostalim nevjernicima kršćansku vjeru.¹⁹³ Osim toga, Kristovu Muku Franjo je smatrao očitovanjem ljubavi.¹⁹⁴ Time se zaključuje da je božanska ljubav potaknula Franjinu želju za mučeništvom te je zato otišao među nevjernike propovijedati. Mučenje koje je Krist prošao za spas duša, Franjo je smatrao iskazom ljubavi. Tako je prema Kristovom uzoru ljubavi, Franjo mogao shvatiti mučenje svoga tijela kao izraz najveće ljubavi. Isto tako, *Nepotvrđeno pravilo* povezuje Kristov primjer s mučeništvom pa tako prenosi Kristove riječi: „Svi, braćo, imajmo na umu što Gospodin veli: Ljubite neprijatelje svoje i činite dobro onima koji vas mrze (usp. Mt 5,44); ta i Gospodin naš Isus Krist, čije stope moramo slijediti (usp. 1 Pt 2,21), izdajicu svoga nazva prijateljem (usp. Mt 26,50) i dragovoljno se predade onima koji ga razapeše. Prijatelji su dakle naši svi oni koji nam nepravedno nanose nevolje i tjeskobe, sramotu i nepravdu, boli i patnje, mučeništvo i smrt; njih moramo veoma ljubiti, jer po onome što nam nanose imamo život vječni.“¹⁹⁵ Poglavlje koje govori o odlasku među Saracene također govori o ljubavi: „I iz ljubavi prema njemu moraju se izložiti neprijateljima vidljivim i nevidljivim, jer Gospodin veli: Tko izgubi život svoj poradi mene, spasit će ga (usp. Lk 9,24) za život vječni (Mt 25,46).“¹⁹⁶ Ono što se iz svih navoda može zaključiti jest da je mučeništvo na ovom svijetu zbog riječi Kristove, najveći iskaz čovjekove ljubavi prema Bogu. Upravo ta ljubav omogućuje uklanjanje straha od smrti i mučeništva, jer će se po njoj zaslužiti spasenje koje je jedan od motiva ulaska franjevca u zajednicu. No, važno je suzbiti strah od mučeništva, a ono se ni ne treba dogoditi. Važno je da se franjevac, iz ljubavi prema Bogu, odluči na propovijedanje kršćanske vjere među nevjernicima. To je važno kako bi i njihove duše dobile priliku za spasenje. Briga za duše generalno, bile one vjerničke ili nevjerničke, bio je jedan od glavnih zadataka franjevačke zajednice i on je potaknut ljubavlju. Zato ne čudi da poseban odjeljak *Drugoga životopisa* posvećen ljubavi započinje poglavljem posvećenom spasu duša.¹⁹⁷ U tom poglavlju Čelanski opisuje Franjinu ljubav i koja je bila

¹⁹³ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 276.

¹⁹⁴ Isto, 292.

¹⁹⁵ „Nepotvrđeno pravilo“, 173.

¹⁹⁶ Isto, 170.

¹⁹⁷ Prvo poglavlje odjeljka (131. poglavlje) posvećenog ljubavi nosi naslov: „Njegova ljubav i kako je poradi spasenja duša sam davao primjer savršenstva.“, Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 782. Već se po naslovu može naslutiti da je Franjin život bio posvećen spasenju duša, što je potaknula ljubav.

posljedica takve ljubavi i to sljedećim riječima: „Snaga ljubavi ga je učinila bratom ostalim stvorovima, zato nikakvo čudo da je u još većoj mjeri bio bratom po ljubavi Kristovoj onima koji su urešeni slikom i prilikom Stvoriteljevom. Govoraše kako ništa nije preče od spasa duša. To je češće dokazivao time što se Jedinorođenac Božji udostojao visjeti na križu. Zato se on borio u molitvi, razlagao je to u propovijedima, pružao je u tome dobar primjer. Nije se smatrao prijateljem Kristovim ako ne bi ljubio duše koje je i Krist ljubio.“¹⁹⁸ Iz ovoga citata jasno proizlazi što je Franjo smatrao glavnim zadatkom svoje zajednice. Bio je to spas duša. Njih je trebalo spašavati po Kristovom primjeru. Krist se žrtvovao radi spasa duša, a sada Franjo taj primjer izvanredne ljubavi treba prenijeti u propovijedima kako bi se duše spasile. On to čini potaknut ljubavlju prema tim stvorovima koje pak voli jer su stvorene na sliku Božju. Čelanski oslikava i scenarij koji bi se dogodio da nema ljubavi. On prenosi Franjinu viziju pokleknuća Reda: „Premda u ovih neće biti zaslužnih djela, jer će ohladiti ljubav koja svece potiče na žarko djelovanje, snaći će ih silne napasti.“¹⁹⁹ Ono što se može zaključiti iz takvih riječi jest da bez ljubavi nema djelovanja. Time se ljubavi daje prvenstvo kao pokretaču dobroga djelovanja koje je usmjereno prema spasu duša.

Ljubav je ulazila u svaku poru franjevačke zajednice. Nju se također smatra glavnom kohezivnom silom same zajednice. Dok je davao primjer Perudinaca i opisivao što je tamo pošlo po zlu, Čelanski je iznio zaključak da „U državi ne može biti čvršće međusobne veze nego što je smjerna ljubav prema Bogu te iskrena i nehinjena vjera.“²⁰⁰ Takvim je riječima naglasio da je najčvršća poveznica neke zajednice ljubav zajedno s iskrenom vjerom, što je sigurno priželjkivao za svoju zajednicu. Nadalje, on to i pokazuje. Kad opisuje prvu zajednicu, pokazuje da na „temelju postojanosti izgrađena je velebna građevina ljubavi. U nju je uzidano živo kamenje sakupljeno iz sviju krajeva svijeta da bude prebivalište Duha Svetoga. O, kolikim su žarom ljubavi plamtjeli novi Kristovi učenici! Kolika je bila njihova ljubav prema svetom zajedništvu! A kad bi se negdje sastali ili bi se prema običaju negdje susreli, bljesnuo bi izraz ljubavi poput strelice. Ta je zajednica bila pravo rasadište ljubavi.“²⁰¹ Oni su voljeli zajedništvo, kao i sveti Franjo²⁰², a na zajedništvo ih je poticala ljubav i najviše su voljeli biti zajedno. Takav prikaz zajednice služi kao uzor novim generacijama kako bi se suzbio razdor i zadržalo zajedništvo. A ljubav je trebala biti

¹⁹⁸ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 782.

¹⁹⁹ Isto, 774.

²⁰⁰ Isto, 713.

²⁰¹ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 268.

²⁰² „Otkako je počeo služiti zajedničkom Gospodaru sviju, uvijek je ljubio zajedništvo; u svemu je izbjegavao posebnost, koja je uprljana mrljama sviju pogrešaka.“, u: Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 700.

mehanizam koji bi ih spajao, privlačna sila. Ljubav je uistinu ono što su smatrali ključnim za zajedništvo, a smatrali su da je kroz zajedništvo njihovo djelovanje efikasnije.

Čelanski se nije zaustavio samo na svojoj zajednici, on smatra kako bi Crkva trebala djelovati po tom mehanizmu. To se daje naslutiti kada opisuje odnos sv. Franje i sv. Dominika koji je sav obojan ljubavlju: „Sigurno bi po cijelome svijetu nauk o pobožnosti plodonosnije napredovao kad bi službenike riječi Božje veza ljubavi čvršće sjedinjavala.“²⁰³ Čelanski time ne pokazuje samo kako je ljubav ključna za zajednički nastup u širenju Božje riječi i njegovu efikasnost. On time pokazuje kako su emocije izrazito važne za zajedništvo, a onda i djelovanje i svojim pisanjem pokazuje poznavanje emocija i njihova utjecaja na ljudsko djelovanje. Zato i promovira ljubav kao ono što zajednicu najprije povezuje, a onda i tjera na djelovanje za spas duša te svojim tekstom, čiji je zadatak vjerno prikazati Franjin uzor, želi pobuditi ljubav novih generacija koje su se toliko odmaknule od početnoga ideala. Ljubav ulazi i u hijerarhijski odnos. Kako se tu ne bi pojavljivale negativne emocije, opet se koristi ljubav kao regulator kada Franjo govori da „podložnik ne smije svoga poglavara gledati kao čovjeka, nego mora gledati onoga poradi čije se ljubavi podložio.“²⁰⁴, a kasnije dodaje upozorenje da ministrima treba iskazivati ljubav i čast jer oni ipak snose teret brige i napora.²⁰⁵ Dakle, ljubav je bila potrebna radi zajedništva i radi djelovanja same zajednice te kako bi se u njoj suzbila svaka negativna emocija. Ona je i zamišljena ne kao jedan, nego kao jedini pokretač djelovanja. Čelanski opisuje Franju kao čovjeka koji nije težio ni za kakvom slavom, ali to nije slučaj s pojedincima u zajednici te zato izriče kritiku takve situacije: „Na žalost, na mnogo toga nas većma potiče taština negoli ljubav, a naklonost svijeta pretežnija nam je od ljubavi Kristove. Ne razlikujemo osjećaja, ne podvrgavamo kušnji duhove i kad nas na djelovanje potakne isprazna slava, umišljamo da smo potaknuti ljubavlju.“²⁰⁶ Dakle, prema Čelanskom glavni poticatelj dobrih djela treba biti ljubav. Ali ne samo to. Da bi ona bila jedini pokretač, potrebno je razlikovati osjećaje, kako bismo znali što nas uistinu pokreće, a onda emocionalnom samoregulacijom djelovali iz ispravnih pobuda. Iz toga se može zaključiti kako su emocije igrale važnu ulogu u zajednici jer ne samo da se njima manipulira kako bi se postigao određeni cilj, nego se poziva i na njihovo poznavanje i razumijevanje.

Također, ne samo da se traži razlikovanje različitih emocija, traži se i pravi oblik ljubavi, za što se opet daju jasna pravila preko različitih priča. Jedna od njih govori kako je Franjo

²⁰³ Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 770.

²⁰⁴ Isto, 771.

²⁰⁵ Isto, 789.

²⁰⁶ Isto, 765.

putovao s nekim bratom i na putu su pronašli novčanik. Brat se našao u dilemi jer bi zbog ljubavi prema potrebnima, uzeo taj novac i dao milosrđe. No, Franjo se tom opirao jer nije u redu uzeti tuđe. Ipak, taj je brat „zaveden ispraznom ljubavlju“ ipak htio učiniti taj grijeh. Onda je Franjo pristao i natjerao ga da uzme novčanik iz kojega je onda iskočila zmija, što je Franjo učinio svojom molitvom i pokazao kako je za braću novac „đavao i zmija otrovnica“.²⁰⁷ Tim jer primjerom Čelanski pokazao da se zbog ljubavi ne smije ogriješiti o pravilo i da svaki čin nije opravdan ljubavlju. Isto tako, to je onda podrazumijevalo dobro poznavanje samoga sebe i ne dopuštanje da ljubav apsolutno preuzme razumski dio brata. Toj je emociji posvećen velik dio dviju hagiografija i jasno je prikazano kako je ljubav trebala zavladati jedinkom koja bi se onda uključila u franjevačku emocionalnu zajednicu. Ljubav nije mogla doći bez ispunjenih preduvjeta. U *Prvom životopisu* nalazi se opis tih preduvjeta: „I zbilja, kad su sve zemaljsko prezreli, a sami sebe nisu nikada ljubili sebičnom ljubavlju, svu su ljubav izlivali na zajednicu.“²⁰⁸ Dakle, Čelanski je jasno postavio emocionalni standard. Kako bi se ljubav mogla prenositi na zajednicu, najprije je bilo potrebno prezreti zemaljsko, što je uključivalo sebe i svoje tijelo, točnije nije bilo dopušteno sebe voljeti sebičnom ljubavlju. On također opisuje i kako je došlo do stvaranja ljubavi prema zajednici, iz čega ona proizlazi. Jedno poglavlje prve hagiografije nosi naslov „Ljubav kojom je poradi Stvoritelja ljubio sve stvorove i prikaz Franjinih duševnih i tjelesnih osobina“²⁰⁹ u kojem Čelanski jasno pokazuje da je Franjo sve na zemlji ljubio jer je stvoreno od Boga. Zato je volio crviće jer je Gospodin jednom rekao: „Ja sam crv, a ne čovjek!“ pa bi ih sklanjao s puta da ih netko ne pogazi.²¹⁰ Dakle, da bi se postigla prava ljubav, najprije je bilo potrebno prezreti zemaljsko i ne osjećati ljubav prema sebi samom. Boga se moralo voljeti, a onda, ako bi ta ljubav postojala, voljelo bi se sve što je stvoreno od Boga ili je na njega podsjećalo. Božanska je ljubav bila izvorište svake druge ljubavi koja je onda trebala potaknuti franjevačku zajednicu na djelovanje, kao što pokazuje primjer s crvićem. Iako su se odrekli svjetovnoga, trebali su voljeti sve što je na svijetu stvorio Bog. To je naravno povezano s činjenicom da oni aktivno djeluju među ljudima zbog ljubavi.

To je ono što ih razlikuje od prijašnjih redova. I prva se franjevačka zajednica našla u situaciji da se nastani na izoliranom mjestu i živi život posvećen Bogu, kako to barem prikazuje Toma Čelanski. Naime, jednom su zastali na vrlo osamljenu mjestu kako bi se odmorili od puta.

²⁰⁷ Isto, 729-730.

²⁰⁸ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 268.

²⁰⁹ Isto, 289.

²¹⁰ Isto, 290.

Netko od braće isprosio bi hrane u gradu i donio ostalima te su tako živjeli u siromaštvu i odrekli se svjetovnoga. To je mjesto bilo uistinu privlačno za njih, ali nije uspjelo zarobiti njihove osjećaje. Zbog opasnosti da bi to moglo predstavljati određenu vrstu vlasništva, maknuli su se s tog mjesta i upitali Franju trebaju li oni biti među ljudima ili se povući u izolaciju. Zatim je Franjo, kroz molitvu, došao do odgovora i „odabrao je da neće živjeti samo sebi nego onomu koji je umro za sve. Bio je svjestan toga da je za to poslan da bi Bogu privodio duše koje je davao nastojao odvući.“ te je zato „hrabri vojnik Kristov Franjo obilazio gradove i gradiće navješćujući kraljevstvo Božje.“²¹¹. Ta anegdota koja insinuirala da siromaštvo i odmicanje od svjetovnoga nije dovoljno već da se zbog Boga treba truditi oko spasa drugih duša na svijetu i zato poći u gradove aktivno djelovati među ljudima, glavno je razlikovno obilježje prosjačkih redova naspram redovničkih zajednica benediktinskoga tipa. Po svome se cilju franjevačka zajednica razlikuje od ostalih, a taj je cilj bio inspiriran ljubavlju. Ipak, bilo bi opasno tvrditi da se franjevačka zajednica razlikovala od ostalih po količini ljubavi. U temeljima je cistercijskoga reda također ljubav, kao glavna emocija, što se iščitava iz njihova temeljnoga dokumenta – *Povelje ljubavi (Carta caritatis)*. Oni su također trebali voljeti svoga brata i bližnjega, no od toga je bila važnija ljubav prema vlastitom spasenju. Dakle, za njih je bio važniji doživljaj ljubavi nego njen utjecaj na bližnjega, a to bi značilo da oni nisu radili za spas duša na svijetu, što je, kako Mirko Breitenstein naglašava i zaključuje, bilo „rezervirano za druge“.²¹² Ti drugi, koji su radili za spas duša na svijetu, bili su franjevci, odnosno tu im ulogu pripisuje Toma Čelanski, što je i naglašeno u *Prvom životopisu sv. Franje*. Čelanski navodi da „Čovjek Božji Franjo bijaše naviknuo tražiti ne svoje, nego ono što je smatrao da osobito koristi spasenju drugih.“²¹³ Osim toga, sam Franjo u *Opomenama* kaže: „Blago onome redovniku koji nalazi milinu i veselje samo u presvetim riječima i djelima Gospodnjim i pomoću njih u radosti i veselju (usp. Ps 51,10) vodi ljude k ljubavi prema Bogu.“²¹⁴ Ljubav nije nešto novo što uvode franjevci. Ona je temeljna misao kršćanskoga svijeta i baza svakoga postojanja. Ona je uostalom izjednačena s Bogom (Bog je ljubav) i prema tome ona je vrlina.²¹⁵ No franjevačka emocionalna zajednica mijenja poimanje ljubavi. Više nije dovoljno samo je osjećati. Franjevačka zajednica treba je pokazivati djelima i ona treba biti inspiracija dobrih djela. U Redu je bilo primarno razviti

²¹¹ Isto, 265-266.

²¹² Mirko BREITENSTEIN, „Is there a Cistercian Love? Some Considerations on the Virtue of Charity“, Gert MELVILLE (ur.), *Aspects of Charity. Concern for One's Neighbour in Medieval Vita Religiosa*, 2011., 56., 89., 98.

²¹³ Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 285.

²¹⁴ „Opomene“, 203.

²¹⁵ BREITENSTEIN, „Is there a Cistercian Love? Some Considerations on the Virtue of Charity“, 57.

ljubav među subraćom, radi veće kohezije. Isto tako, ljubav prema bližnjem trebala je pomoći njihovom aktivnom djelovanju u vanjskom svijetu radi spasenja duša.

4. ZAKLJUČAK

Franjo Asiški osnivač je Reda manje braće, zajednice koja se najčešće naziva franjevačkom. Taj popularni naziv govori o značenju sv. Franje za tu zajednicu. On je bio njen karizmatički vođa, a kako njegov nauk ne bi podlegao zubu vremena, u jednom je trenutku dao ostavku na mjesto poglavara Reda i tako je postao modelom ili uzorom života u zajednici. Njegova je zajednica, gotovo odmah poslije njegove smrti, krenula putem promjene. Počeli su odstupati od rigoroznoga siromaštva, a u Redu je počela jačati klerikalna struja što ih je sve odmaknula od početnoga ideala. To je bila klasična posljedica gubitka prve generacije, a rješenje se našlo u konstrukciji sjećanja kroz hagiografije. Hagiografije su se pisale kako bi se opisao savršen primjer života i kako bi potaknule čitatelje na imitaciju. U hagiografijama Tome Čelanskoga izrazito je naglašena komponenta emocionalnosti što nam govori da je osim kreiranja idealnoga načina života utjelovljenoga u Franjinoj karizmi, kroz hagiografije kreirao i emocionalni sustav franjevačke zajednice. Taj je kreirani sustav trebao potaknuti zajednicu na oponašanje emocionalnih standarda, koji bi onda potaknuo željeno ponašanje i djelovanje. Franjevačka je zajednica zato promatrana kao emocionalna zajednica, koja se stvara preko tekstualne zajednice. Tekstualna zajednica u svojoj bazi sadrži korpus tekstova koje čitaju članovi zajednice i iz tekstova uče emocionalne standarde i norme, a onda je možemo početi smatrati jednom emocionalnom zajednicom. Tekstualnu bazu franjevačke emocionalne zajednice činili su primjerice tekstovi Tome Čelanskoga: *Prvi životopis sv. Franje*, *Drugi životopis sv. Franje*, ali i tekstovi izravno pripisani Franji: *Nepotvrđeno pravilo*, *Potvrđeno pravilo*, *Opomene* i sl. Analiza hagiografskoga sadržaja pokazala je kako se kroz hagiografije Tome Čelanskoga kreirao izokrenuti svijet emocionalnoga doživljaja. Prikazana je snažna tendencija prema regulaciji emocija koje je franjevac trebao doživljavati, a to se razlikovalo od „normalnoga“ doživljaja. Recimo, događaji koji su kod ljudi iz Franjine okoline budili tugu, kod Franje su budili radost. To je njega označilo kao svojevrsnoga luđaka. No, Franjo je samo postavio novu paradigmu u doživljavanju svijeta i emocija, što je opisano u hagiografijama kako bi pripadnici njegove zajednice tu novost mogli oponašati. Emocionalni standardi postavljeni su za mnoge emocije. Npr. braća su se morala radovati tegobama tijela jer su one prikazane kao Kristov poklon. Vežanje pozitivnih emocija uz nešto zastrašujuće,

moglo je potaknuti franjevce na odlazak u misije i na putovanje gradovima, gdje su se uistinu mogle dogoditi strašne stvari. Duševna je radost bila potrebna jer je prema tadašnjem mišljenju, davao lakše napadao one turobne i žalosne. Također, vesela braća bila su bolja promocija za primanje novih članova. Zato su žalost i tuga okarakterizirane kao izrazito negativne emocije. Kroz hagiografije se nametao snažan emocionalni standard: tugu treba ostavljati iza zatvorenih vrata – ona se može doživjeti, ali ne smije se pokazati. Žalosni bi brat mogao zaraziti ostalu braću tom negativnom emocijom pa su čak i ministri pozvani suzbijati žalost kod braće i pružati utočište ožalošćenima. Hagiografije su producirale dvostruko vrijednosno određenje srama. S jedne je strane bio negativna pojava jer je recimo onemogućavao prošnju milostinje koja se nalazila u srži njihova Reda jer je osiguravala život u ekstremnom siromaštvu. Ipak, sram je mogao dovesti do katarze i želje za očišćenjem od grijeha pa bi se u takvim slučajevima smatrao pozitivnom emocijom. Strahu je posvećen veliki dio dviju hagiografija. Analiza hagiografija pokazala je da je strah prema zemaljskim stvarima smatran negativnom emocijom, a da je strah Božji smatran pozitivnom i poželjnom emocijom. Već sama sintagma „hrabri vojnik Kristov“, kojom se označavao Franjo, pokazuje svojevrsno odsustvo straha kod njega. Naime, strah od smrti, koja je pripadala zemaljskoj sferi, onemogućavao bi misije prema Saracenicima, zbog potencijalnoga mučeništva koje se moglo dogoditi. Isto tako, ako bi netko javno napadao grijeh vjernika, mogao bi izazvati bijes, pa se raznim mehanizmima radilo na suzbijanju straha od progonitelja. Suzbijanjem raznih strahova, radilo se na tome da ih on ne priječi u slobodnom kretanju svijetom. Aktivno je djelovanje u svijetu moguće ako se svlada strah od ljudi i njihovih povreda, a promoviralo se i suočavanje sa strahovima, nasuprot bježanju od njih. S druge strane, strah Božji okarakteriziran je kao izrazito pozitivna emocija jer je on poticao na promjenu i djelovanje. Nedostatak toga straha u ljudima, mogao je utjecati na to da postanu zli i oholi. Taj se strah mogao koristiti kao sredstvo za prevladavanje straha od zemaljskih stvari. Slično kao i ljubav. Ta poveznica nije slučajna jer se strah Božji smatrao jednim aspektom svete ljubavi. Ipak, ljubav je bila najpoželjnija i najvažnija emocija u franjevačkoj zajednici. Ona je pokretala svaki aspekt franjevačkoga djelovanja. Poticala je pomaganje siromasima i gubavcima te odlazak među nevjernike. Iza svih je tih pothvata stajao jedan cilj: spas duša. Ljubav ih je poticala na djelovanje kako bi radili za spas duša na svijetu i to više nego za svoj. Spas duša bio je njihov prvi zadatak, a to su činili jer su ih voljeli, a voljeli su ih jer ih je Bog stvorio. Osim toga, ljubav se promatrala kao važna kohezivna sila. Ljubav je bila poveznica za održavanje unutarne homogenosti cijeloga Reda. Franjevačka je ljubav posebna jer je usmjerena na spas drugoga, a ne sebe, što je izravno povezano s njihovim aktivnim

djelovanjem među ljudima. Tako je kreiranje emocionalnoga sustava franjevačke zajednice služilo tome da ih se potakne na ispravno djelovanje čiji je cilj bio spašavanje duša.

5. POPIS IZVORA I LITERATURE

IZVORI:

ARHIĐAKON, Toma, *Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika*, Split, 2003.

VREBAC, Pero i dr., *Franjevački izvori*, Sarajevo, Zagreb, 2012.

„Nepotvrđeno pravilo“, 159-177.

„Potvrđeno pravilo“, 190-195.

„Opomene“, 197-205.

„Oporuka“, 206-208.

Toma ČELANSKI, „Prvi životopis sv. Franje“, 247-328.

Toma ČELANSKI, „Drugi životopis sv. Franje“, 691-808.

LITERATURA:

ACCROCCA, Felice, „Uvod“, VREBAC, Pero i dr. (ur.), *Franjevački izvori*, Sarajevo, Zagreb, 2012., 223-232.

BARNES, Douglas F., „Charisma and Religious Leadership: An Historical Analysis“, *Journal for the Scientific Study of Religion*, 17, 1978., 1-18.

BREITENSTEIN, Mirko, „Is there a Cistercian Love? Some Considerations on the Virtue of Charity“, MELVILLE, Gert (ur.), *Aspects of Charity: Concern for One's Neighbour in Medieval vita religiosa*, 2011, 55-98.

CUSATO, Michael F., „Talking about Ourselves: The Shift in Franciscan Writing from Hagiography to History (1235-1247)“, *Franciscan Studies*, 58, 2000., 37-75.

DUFFY, Eamon, *Sveci i grešnici: povijest papa*, Rijeka, 1998

ESSER, Kajetan, *Početak i svrha Franjevačkoga reda*, Split, 1983.

FIELD, Sean L., „New Light on the 1230s: History, Hagiography, and Thomas of Celano's The Life of Our Blessed Father Francis“, *Franciscan Studies*, 74, 2016., 239-247.

- GOLDSTEIN, Ivo, GRGIN, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Zagreb, 2006.
- JEDIN, Hubert, *Velika povijest Crkve III/2*, Zagreb, 1993.
- KLANICZAY, Gábor, „Legends as Life Strategies for Aspirant Saints in the Later Middle Ages“, *Journal of Folklore Research*, 26, 1989., 151-171.
- LE GOFF, Jacques, *Civilizacija srednjovjekovnog Zapada*, Zagreb, 1998.
- MACEVITT, Christopher, „Martyrdom and the Muslim World Through Franciscan Eyes“, *The Catholic Historical Review*, 97, 2011., 1-23.
- MELVILLE, Gert, „System Rationality and the Dominican Success in the Middle Ages“, ROBSON, Michael i RÖHRKASTEN, Jens (ur.), *Franciscan Organisation in the Mendicant Context: Formal and Informal Structures of the Friars Lives and Ministry in the Middle Ages*, 2010., 377-388.
- MELVILLE, Gert, *The World of Medieval Monasticism: Its History and Forms of Life*, Collegeville, Minnesota, 2016.
- MONTI, Dominic V., „The Friars Minor: An Order in the Church?“, *Franciscan Studies*, 61, 2003., 235-252.
- ROSENWEIN, Barbara H., *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, Ithaca, London, 2006.
- SMITH, Eliot R., MACKIE, Diane M., „Intergroup Emotions“, LEWIS, Michael i dr. (ur.) *Handbook of Emotions*, New York, London, 2008., 428-439.
- SOLOMON, Robert C., „The Philosophy of Emotions“, LEWIS, Michael i dr. (ur.), *Handbook of Emotions*, New York, London, 2008., 3-16.
- STEARNS, Peter N., STEARNS, Carol Z., „Emotionology: Clarifying the History of Emotions and Emotional Standards“, *The American Historical Review*, 90, 1985., 813-836.
- STETS, Jan E., TURNER, Jonathan H., „The Sociology of Emotions“, LEWIS, Michael i dr. (ur.), *Handbook of Emotions*, New York, London, 2008., 32-46.
- VAUCHEZ, André, *Francis of Assisi: The Life and Afterlife of a Medieval Saint*, New Haven, London, 2012.

WDZIECZNY, Gilbert, „The Life and Works of Thomas of Celano“, *Franciscan Studies (New Series)*, 5, 1945., 55-68.

YOUMANS, Nicholas W., „Non sic erit inter fratres. Internal Structures of Obedience in Early Minorite Relational Constructs“, BREITENSTEIN, Mirko i dr. (ur.), *Rules and Observance: Devising Forms of Communal Life*, 2014., 3-41